

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องความเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุวัดคำใน อำเภอชุมพล จังหวัดแม่ฮ่องสอน ในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีเนื้อหาสาระสำคัญครอบคลุมในเรื่องดังต่อไปนี้

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
 - 1.1 นิยามผู้สูงอายุ
 - 1.2 การเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุ
 - 1.3 ความต้องการในวัยสูงอายุ
2. แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับชมรมผู้สูงอายุ
 - 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องกลุ่ม
 - 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ
3. แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรต่างๆ
4. แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

1. นิยามผู้สูงอายุ

คำกล่าวที่เกี่ยวข้องกับความสูงอายุ เช่น คนชรา คนแก่ ผู้สูงอายุ ล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของเวลาและเกณฑ์ต่างๆ ของแต่ละสังคมเป็นผู้กำหนด ทั้งนี้ นักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องผู้สูงอายุได้อธิบายคำว่าผู้สูงอายุไว้ในแง่มุมต่างๆ ที่แตกต่างกันมากนักเช่น นิสาชูโต (อ้างในบุญยมาศ สินธุประมา, 2539, หน้า 5) ได้ให้ความหมายผู้สูงอายุว่า เป็นผู้ที่มิอายุวัดด้วยจำนวนปีตามปฏิทินของเวลาที่ได้มีชีวิตอยู่และจะมีเกณฑ์ในการพิจารณา 3 ด้าน คือ ความเสื่อมถอยของร่างกาย พิจารณาตามแนวคำสอนในพระพุทธศาสนาและหน้าที่กิจกรรมของสังคม ส่วนวีรสิทธิ์ สิทธิไทรย์และคณะ (อ้างในบุญยมาศ สินธุประมา, 2539, หน้า 5) ได้ให้ความหมาย

คำว่าผู้สูงอายุไว้ 2 ประเด็นคือ ความเป็นผู้สูงอายุในสายตาของชาวบ้านและความเป็นผู้สูงอายุที่ถูกกำหนดมาจากภายนอก คำว่าคนแก่หรือผู้สูงอายุไม่ได้หมายถึงเฉพาะผู้ที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไปเท่านั้น เพราะชาวบ้านในชนบทมองความแก่ว่าอาจเริ่มจากอายุ 55 ปี ขึ้นไปก็เริ่มแก่แล้ว ในขณะที่มาตรฐานอายุ 60 ปี ที่ใช้นั้น เป็นความคิดใหม่ที่ชาวบ้านรับรู้มาจากมาตรฐานการเกษียณอายุจากทางราชการ นอกจากนี้บรรลุ ศิริพานิช (2542, หน้า 24-25) ได้กล่าวไว้ว่า คนส่วนใหญ่ในภาคพื้นยุโรปและอเมริกา มักจะเรียกคนอายุ 65 ปี ขึ้นไปเป็นผู้สูงอายุ แต่ภาคพื้นเอเชียมักจะถือเอา 60 ปี ขึ้นไปเป็นเกณฑ์ผู้สูงอายุ

การกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับความหมายของการเป็นผู้สูงอายุนั้น มีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม ดังนั้นที่ประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ จึงได้กำหนดให้ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไปถือว่าเป็นผู้สูงอายุ (elderly) และให้ใช้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก (บุษยมาศ สินธุประมา, 2539, หน้า 5)

ในด้านการพิจารณาความสูงอายุของบุคคลในแง่ของสิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงนั้น ผู้ที่จะถูกกำหนดว่าเป็นผู้สูงอายุ เกษมและกุลยา ตันติผลาชีวะ (2528, หน้า 25) ได้ให้รายละเอียดไว้ดังนี้

(1) พิจารณาในแง่การเปลี่ยนแปลงของร่างกายในทางสรีระวิทยาพบว่า การเปลี่ยนแปลงแรกสุดของผู้ที่เข้าสู่ความสูงอายุคือ สายตาจะยาวขึ้นต้องใช้แว่นสายตาช่วย ผมหงอกหูตึง เหนื่อยง่ายและขี้ลืม เมื่อเกิดการเจ็บป่วยจะต้องใช้เวลาในการรักษานานขึ้นกว่าเดิม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ แต่ละชั้นจะเปลี่ยนแปลงต่างกัน อายุที่มีการเปลี่ยนแปลงจะไม่เท่ากัน เช่นบางคนเริ่มผมหงอกตั้งแต่อายุ 35 ปีและอาจมีสายตาวาวแล้วก็ได้ โดยทั่วไปสายตาจะเปลี่ยนเมื่ออายุ 40 ปี จากนั้นจะมีการเปลี่ยนแปลงของผมหงอก การได้ยินและความอดทน การพิจารณาความสูงอายุโดยใช้การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายจึงไม่เป็นข้อบ่งชี้ที่ชัดเจน

(2) พิจารณาในแง่จิตใจ ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้สูงอายุ จะยึดมั่นในความคิดของตนเป็นหลัก ไม่ค่อยยอมรับความรู้ใหม่ๆหรือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและมักมีความต้องการที่จะช่วยเหลือสังคมตามความถนัดของตนเอง ต้องการความสนใจจากผู้อื่น ต้องการเป็นส่วนหนึ่งของหมู่คณะ ตลอดจนต้องการการดูแลอย่างใกล้ชิดเมื่อเวลาเจ็บป่วย มีลักษณะขี้ใจน้อย ขี้จู้ขี้บ่น และถือตัว

(3) พิจารณาในแง่ของสังคม ความมีอายุทำให้ผู้สูงอายุมีสถานะทางสังคมเพิ่มขึ้นและมีความสำคัญในฐานะผู้มีประสบการณ์ ซึ่งขึ้นอยู่กับการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของคนๆนั้นด้วย แม้ว่าสังคมจะกว้างและมีคนรู้จักมากขึ้น มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล แต่การทำงานและหน้าที่ความรับผิดชอบจะลดลง เนื่องจากความจำกัดของอายุและความสามารถ

(4) พิจารณาในแง่กฎหมาย กฎหมายได้กำหนดความสูงอายุตามปีปฏิทินแตกต่างกันไปตามสภาพสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ

2. การเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุ

คนเราเมื่อเกิดมาร่างกายก็จะเจริญเติบโต อวัยวะต่างๆ เร่งทำงานตามวัน เวลา ที่เปลี่ยนแปลงไป การทำงานของอวัยวะต่างๆ เพิ่มมากขึ้นในอัตราที่สูงจนเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ (mature) ระยะเวลาที่อวัยวะต่างๆ ทำหน้าที่ได้มากและสูงสุดนั้นอยู่ในช่วงอายุ 20-30 ปี หลังจากอายุ 30 ปี แล้ว หน้าที่ต่างๆ ทางสรีระวิทยาเริ่มลดน้อยลง แต่เห็นไม่ชัดเจนนัก จะเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจน ด้วยตา เมื่อเลขอายุ 60 ปี ไปแล้ว (บรรลู่ ศิริพานิช, 2542, หน้า 59) ลักษณะการเปลี่ยนแปลงจะเป็น การลดอัตราความเจริญลงไปสู่ความเสื่อมถอยของร่างกายและจิตใจ โดยจะเกิดขึ้นไม่เท่ากัน ในแต่ละคน ซึ่งแบ่งได้ 3 ประการดังนี้ (เกษม และกุลยา ตันติผลาชีวะ, 2528, หน้า 6-10)

2.1 การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย (biological change)

2.1.1 ระบบผิวหนัง (integumentary system)

ลักษณะของผิวหนังจะบางเหี่ยวมาก เซลล์ผิวหนังลดลง เซลล์ที่เหลือ จะเจริญช้า การสร้างเซลล์ใหม่ลดลง น้ำและไขมันใต้ผิวหนังลดลงส่งผลให้การหายใจของแผลช้าลง ผิวหนังเหี่ยวย่นและความยืดหยุ่นของผิวหนังไม่ดี การไหลเวียนของโลหิตลดลง ทำให้ผิวหนังแห้ง คันแตกและเกิดแผลได้ง่าย

ต่อมเหงื่อมีจำนวน ขนาดและการทำงานน้อยลง ทำให้ไม่สามารถขับ เหงื่อได้ เป็นผลให้ความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิลดลง ผู้สูงอายุจึง ทนต่อความร้อนและความหนาวได้ไม่ดี

ผมและขน มีจำนวนลดลง ผมสีจางลงกลายเป็นสีเทาหรือสีขาว ผมร่วง และแห้งง่าย อันเป็นผลมาจากการไหลเวียนของเลือดบริเวณศีรษะลดลง เส้นผมได้รับสารอาหาร ไม่เพียงพอ เล็บแข็งและหนาขึ้น สีเล็บเปลี่ยนเป็นสีเหลืองมากขึ้น

2.1.2 ระบบประสาทและประสาทสัมผัส (nervous system and special sense)

เซลล์สมองและเซลล์ประสาทมีจำนวนและขนาดลดลง โดยมี น้ำเลี้ยงสมองขึ้นมาแทน ทำให้ประสิทธิภาพการทำงานลดลง เช่น ความเร็วในการส่งสัญญาณ ประสาทช้าลง เป็นเหตุให้ความไวและความรู้สึกตอบสนองต่อปฏิกิริยาต่างๆ ช้าลง การเคลื่อนไหว และความคิดเชิงซ้ำ ความสามารถในการเรียนรู้ลดลง จนบางครั้งทำให้อวัยวะที่เกี่ยวข้องกับการ เคลื่อนไหวทำงานไม่สัมพันธ์กัน ทำให้เกิดอุบัติเหตุได้ง่าย

ความจำเสื่อมโดยเฉพาะเรื่องราวใหม่ๆ แต่จำเรื่องราวเก่าๆ ได้ดี การ มองเห็นไม่ดีเนื่องจากสายตายาว ม่านตาหดและแข็งทำให้ขนาดของรูม่านตาเล็กลง ส่งผลต่อ

ปฏิกิริยาต่อแสงช้าลง มีการปรับตัวการมองเห็นในที่มืดหรือเวลากลางคืนไม่ดี กล้ามเนื้อลูกตาเสื่อมความสามารถในการอ่านและเห็นด้วยตาแคบลง นอกจากนี้อาจจะพบต่อกระดูกและต่อหินในผู้สูงอายุได้มาก

การได้ยินไม่ดี มีอาการหูตึงมากขึ้น เนื่องจากความเสื่อมของอวัยวะในหูชั้นใน รวมทั้งการทำหน้าที่ของเส้นประสาทคู่ที่ 8 (auditory nerve) ซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับการได้ยินสูญเสียหน้าที่ไป ทำให้ความสามารถในการแยกเสียงเสื่อมลง โดยเฉพาะเสียงพูด นอกจากนี้ถ้าหูชั้นในเสื่อม จะทำให้เสียการทรงตัวในขณะที่เปลี่ยนท่า รู้สึกบ้านหมุนหรือมีเสียงข้างในหูตลอดเวลา

การรับกลิ่นและรสไม่ดี เพราะมีการเสื่อมของเยื่อบุโพรงจมูก ทำให้ผู้สูงอายุไม่รับรู้กลิ่นที่อาจก่อให้เกิดอันตราย เช่น กลิ่นไฟไหม้ กลิ่นแก๊สรั่ว และเนื่องจากคูมรับรสทำงานน้อยลง การรับรสของลิ้นเสียไป ทำให้ผู้สูงอายุมีความรู้สึกเบื่ออาหาร

2.1.3 ระบบกล้ามเนื้อและกระดูก (musculoskeleton system)

จำนวนและขนาดเส้นใยของกล้ามเนื้อลดลง มีพังศืดเข้ามาแทนที่ กำลังการหดตัวและระยะเวลาที่ใช้ในการหดตัวแต่ละครั้งนานขึ้น ทำให้การเคลื่อนไหวช้าลง พร้อมกันนี้ อัตราการเสื่อมของกระดูกจะมากกว่าอัตราการสร้างกล้ามเนื้อ ความทนทานและความว่องไวลดลง เป็นสาเหตุให้การเคลื่อนไหวลำบาก ไม่สะดวก เกิดการติดแข็ง ข้ออักเสบ ทำให้มีอาการปวดตามข้อได้

2.1.4 ระบบไหลเวียนโลหิต (cardiovascular system)

ระบบการไหลเวียนของโลหิตมีการเปลี่ยนแปลงคือ กล้ามเนื้อหัวใจฝ่อลีบ มีเนื้อเยื่อพังศืด ไขมันและสารไลโปฟอสฟิโนมาสะสมในเซลล์มากขึ้น ลิ้นหัวใจหนาและแข็งขึ้น มีแคลเซียมมาเกาะ ทำให้การปิดเปิดของหัวใจไม่ดี เกิดภาวะลิ้นหัวใจรั่วและตีบได้ ประสิทธิภาพการทำงานและการหดตัวลดลง ระยะเวลาของการหดตัวของกล้ามเนื้อหัวใจเพิ่มขึ้น อัตราการเต้นของหัวใจลดลงและกล้ามเนื้อมีความไวต่อสิ่งเร้าลดลง

หลอดเลือดมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อมมากขึ้น โดยผนังหลอดเลือดฝอยมีความหนาขึ้น ทำให้การแลกเปลี่ยนอาหารและของเสียลดลง ผนังหลอดเลือดมีความยืดหยุ่นลดลง เส้นใยอีลาสตินมีแคลเซียมมาเกาะมากขึ้นทำให้หลอดเลือดแข็งตัว (arteriosclerosis) รูภายในหลอดเลือดแคบลง มีโอกาสเกิดการอุดตันของหลอดเลือดได้ง่าย ความต้านทานของหลอดเลือดฝอยปลายทางเพิ่มมากขึ้น ทำให้ความดันภายในหลอดเลือดเพิ่มมากขึ้น เพื่อเพิ่มปริมาณเลือดให้เพียงพอกับการทำงานของร่างกาย ดังนั้นระบบความดัน systolic และ diastolic เพิ่มขึ้น ปริมาณเลือดไปเลี้ยงอวัยวะต่างๆ ลดลงซึ่งพบมากบริเวณสมอง หัวใจและไต ทำให้อวัยวะเหล่านี้ทำงานลดลง เกิดการเสื่อมและตายในที่สุด

2.1.5 ระบบทางเดินหายใจ (respiratory system)

หลอดลมและปอดมีขนาดใหญ่ขึ้น ความยืดหยุ่นของปอดลดลง เพราะเส้นใยอีลาสตินลดลง ความแข็งแรงและกำลังการหดตัวของกล้ามเนื้อที่ช่วยในการหายใจเข้าและออกลดลง กระดูกซี่โครงมีการเคลื่อนไหวลดลง เพราะมีแคลเซียมมาเกาะที่กระดูกอ่อนชายโครงมากขึ้น ปอดยืดขยายและหดตัวได้น้อยลง การระบายอากาศโดยการหายใจลดลง ถุงลมมีจำนวนลดลง ส่วนถุงลมที่เหลือมีขนาดใหญ่ขึ้น ผนังถุงลมแตกง่าย จึงทำให้เกิดโรคถุงลมโป่งพองได้ง่าย การขยายตัวของผนังทรวงอกถูกจำกัด ความแข็งแรงของทรวงอกคงใช้แต่กระบังลมทำให้หายใจลำบาก ดังนั้นผู้สูงอายุจึงเหนื่อยง่าย

2.1.6 ระบบทางเดินอาหาร (digestive system)

ฟันจะไม่แข็งแรง เคลือบฟันบางลงและแตกง่าย เหงือกที่หุ้มคอพินร่นลงไป เซลล์สร้างฟันลดลง จะมีเนื้อเยื่อและพังคืดเข้ามาแทนที่มากขึ้น ทำให้การสร้างฟันลดลงทั้งปริมาณและคุณภาพ ทำให้การเคี้ยวอาหารไม่สะดวก ผู้สูงอายุต้องรับประทานอาหารอ่อนและย่อยง่าย ส่วนต่อมน้ำลายเสื่อมหน้าที่ การผลิตเอนไซม์และน้ำลายลดลง ปากและลิ้นแห้ง จึงมีโอกาสติดเชื้อในช่องปากมากขึ้น การรับรสเสียไป ซึ่งเป็นสาเหตุของการเบื่ออาหาร หลอดอาหารจะเคลื่อนไหวลดลง แต่จะมีขนาดกว้างขึ้น ทำให้ระยะเวลาของอาหารผ่านหลอดอาหารช้าลง กล้ามเนื้อหูรูดบริเวณปลายหลอดอาหารหย่อนตัวและทำงานช้าลง ส่งผลให้อาหารในกระเพาะอาหารสามารถย้อนกลับขึ้น ในหลอดอาหารได้ง่าย จึงทำให้เกิดอาการรู้สึกแสบยอดอก

การเคลื่อนไหวไหวของกระเพาะอาหารลดลง เนื่องจากความตึงตัวของกล้ามเนื้อและการทำงานของกล้ามเนื้อในกระเพาะอาหารลดลง อาหารจึงอยู่ในกระเพาะอาหารนานขึ้น ทำให้รู้สึกหิวบ่อยลง เยื่อบุกระเพาะอาหารโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณแอนทรมัมและพินดัสบางลงและฝ่อ จึงทำให้การผลิตน้ำย่อย กรดเกลือและเอนไซม์ต่างๆ ในกระเพาะลดลงและเนื่องจากการลดระดับกรดเกลือในกระเพาะอาหาร จึงทำให้การดูดซึมแร่ธาตุแคลเซียมและธาตุเหล็กลดลง ทำให้เป็นโรคกระดูกผุและโลหิตจางได้ง่าย

2.1.7 ระบบทางเดินปัสสาวะและระบบสืบพันธุ์ (genitourinary system)

ระบบทางเดินปัสสาวะ ประสาทที่ควบคุมการถ่ายปัสสาวะเสื่อม ทำให้กลั้นปัสสาวะได้ไม่ดี ความจุของกระเพาะปัสสาวะลดลง ผู้สูงอายุจึงมีปัสสาวะกระปริดกระปรอย นอกจากนี้อาจเป็นผลมาจากการเพิ่มแรงดันในกระเพาะปัสสาวะเนื่องมาจากท้องผูก มดลูกหย่อนต่อมลูกหมากโตหรือได้รับน้ำน้อย

ระบบสืบพันธุ์ ในผู้ชายมีการผลิตเชื้อสุมิน้อยลง ในเพศหญิงรังไข่จะฝ่อ มดลูกมีขนาดเล็กลง ปากมดลูกเหี่ยวลง น้ำหล่อเลี้ยงลดลง ช่องคลอดแคบและสั้น เยื่อ

ช่องคลอดบางลง ทำให้ความรู้สึกทางเพศลดลงและรู้สึกเจ็บขณะร่วมเพศ นอกจากนี้อาจเกิดการติดเชื้อได้ง่าย

2.1.8 ระบบต่อมไร้ท่อ (endocrine system)

ต่อมใต้สมองและต่อมหมวกไต จะมีการเปลี่ยนแปลงและทำงานลดลง ทำให้การส่งฮอร์โมนจากต่อมใต้สมองและต่อมธัยรอยด์น้อยลง ส่งผลให้ผู้สูงอายุอ่อนเพลีย เบื่ออาหาร น้ำหนักลด ตับอ่อนมีการผลิตอินซูลินลดลง เนื้อเยื่อต่างๆ ภายในร่างกายตอบสนองต่ออินซูลินลดลงกว่าปกติ ทำให้ผู้สูงอายุเป็นเบาหวานได้ง่ายกว่าคนหนุ่มสาว ต่อมเพศทำงานลดลงและไม่ตอบสนองต่อการกระตุ้นของฮอร์โมนจากต่อมใต้สมอง ในเพศหญิงรังไข่หยุดทำงาน ทำให้ไม่มีประจำเดือน ไม่มีการหลั่งของฮอร์โมนเอสโตรเจนและโปรเจนเตอโรน ทำให้ระบบสืบพันธุ์เสื่อมลงและสูญเสียน้ำที่

2.2 การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและอารมณ์ (psychological change)

การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและอารมณ์ในผู้สูงอายุนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและทางสังคม เพราะความเสื่อมของอวัยวะต่างๆ ทำให้จิตใจหดหู่ วิตกกังวล ซึมเศร้า ขาดความกระตือรือร้น เป็นอุปสรรคต่อการติดต่อกับบุคคลอื่นๆ และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่างๆ ซึ่ง สุรกิจ เจนอบรม (2534, หน้า 19-20) ได้กล่าวว่าการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจของผู้สูงอายุ เป็นผลมาจากการสูญเสียในด้านต่างๆ ประกอบด้วย

2.2.1 การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก เนื่องจากเพื่อน บุคคลที่เป็นญาติสนิทหรือคู่ชีวิตต้องเสียชีวิตหรือแยกย้ายไปอยู่ที่อื่น ทำให้เกิดความรู้สึกถูกพลัดพราก ก่อให้เกิดความซึมเศร้าได้ง่าย

2.2.2 การสูญเสียสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ เนื่องจากต้องออกจากการทำงาน ขณะเดียวกันความสัมพันธ์ทางสังคมก็ลดน้อยลง เนื่องจากหาคณะที่ความรับผิดชอบ ทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกสูญเสียตำแหน่ง ไร้คุณค่า นอกจากนี้ยังมีผลให้ผู้สูงอายุขาดเพื่อน ขาดความผูกพันที่เคยมีต่อสังคมและขณะเดียวกันทำให้ขาดรายได้หรือรายได้ลดลง ทำให้ผู้สูงอายุต้องปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2.2.3 การสูญเสียสัมพันธภาพในครอบครัว ในวัยสูงอายุ บุตรธิดามักจะมีครอบครัวของตนเองและโดยเฉพาะลักษณะทางสังคมปัจจุบันที่ครอบครัวมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ ซึ่งเป็นผู้สูงอายุกับบุตรหลานของตนลดลง บทบาทในด้านการให้คำปรึกษา ดูแล สั่งสอนจึงลดลงด้วย

2.2.4 การไม่สามารถสนองความต้องการทางเพศ นับเป็นการสูญเสียทางจิตใจที่สำคัญ ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงทางสรีระเคมีของร่างกาย ทำให้ไม่สามารถสนองความต้องการ

ทางเพศได้ ทั้งๆ ที่ยังมีความต้องการทางเพศอยู่โดยเฉพาะผู้สูงอายุชาย นอกจากนี้เหตุผลทางสังคม วัฒนธรรม โดยเฉพาะเจตคติของสังคมที่มีต่อเพศสัมพันธ์ในวัยสูงอายุว่าเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม นับว่าเป็นสิ่งที่ขัดขวางความต้องการทางเพศและมีผลกระทบต่อจิตใจของผู้สูงอายุ เกิดความวิตกกังวลและมีความหวั่นไหวต่อความมั่นคงของชีวิต

2.3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม (social change)

ในวัยสูงอายุการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมจะเริ่มลดลง ทั้งนี้เนื่องจากภาระหน้าที่และบทบาททางสังคมลดน้อยลง ทำให้ผู้สูงอายุมีความลำบากในการปรับตัว จนก่อให้เกิดความเจ็บป่วยทางกายและทางจิตใจตามมาได้ โดยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุดังนี้

2.3.1 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบของสังคม ในอดีตครอบครัวไทยเป็นครอบครัวใหญ่มีผู้สูงอายุเป็นผู้นำ มีบทบาทในการให้ความรู้และถ่ายทอดวิชาการ ตลอดจนสนับสนุนพัฒนาความก้าวหน้าให้แก่บุตรหลานและอยู่ในฐานะที่ควรเคารพบูชา ยอมรับนับถือ แต่ในปัจจุบันสังคมไทยเปลี่ยนไปเป็นสังคมอุตสาหกรรมที่มีแต่การแข่งขัน มองเห็นแต่ประโยชน์ของตนเอง การรับรู้ของคนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ได้มาจากภายนอก ทำให้ผู้สูงอายุขาดความสำคัญ ขาดการยอมรับและการดูแลเอาใจใส่จากบุตรหลาน ทำให้ผู้สูงอายุต้องพบกับความโดดเดี่ยว รู้สึกถูกทอดทิ้งและขาดที่พึ่งทางด้านจิตใจ

2.3.2 การเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคม เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการงาน ตลอดจนบทบาทในครอบครัวย่อมเปลี่ยนแปลงไป ผู้สูงอายุที่เคยเป็นหัวหน้าครอบครัวซึ่งมีหน้าที่ในการดูแลและหาเลี้ยงครอบครัว ต้องกลับกลายเป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาอาศัย ทำให้ผู้สูงอายุเสียอำนาจและบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่เคยมี มีความรู้สึกว่าตนเองหมดความสำคัญ ปัจจุบันเหล่านี้ก่อให้เกิดความอับอายและคิดว่าตนเองเป็นตัวปัญหาหรือภาระของสังคม

2.3.3 ความคับข้องทางสังคม การปลดเกษียณและการที่บุตรหลานหรือสังคมต่างหวังดีที่จะให้ผู้สูงอายุหยุดความรับผิดชอบในภารกิจต่างๆ ที่เคยปฏิบัติ ทำให้มีผลกระทบต่อจิตใจของผู้สูงอายุอย่างมาก มีความรู้สึกน้อยใจและเสียใจ ทั้งนี้เพราะการเป็นผู้สูงอายุมิได้หมายความว่าเป็นผู้ขาดสมรรถภาพในการทำงาน

2.3.4 การลดความสัมพันธ์กับชุมชน บทบาทของผู้สูงอายุในชุมชนจะเปลี่ยนไป หน้าที่รับผิดชอบและงานที่ต้องใช้ความคิดฉับไวจะลดลง การยอมรับพิจารณาอบหมายงานของชุมชนจะน้อยลง ทำให้ผู้สูงอายุขาดความเชื่อมั่นที่จะเข้ากลุ่มไม่กล้าแสดงออก ความสัมพันธ์กับชุมชนที่คุ้นเคยลดลง ต้องเปลี่ยนไปสู่สภาพสังคมกลุ่มใหม่ ทำให้ผู้สูงอายุที่เคยมีบทบาทในชุมชนมาก่อนเกิดความเครียดสูง

3. ความต้องการในวัยสูงอายุ

ความต้องการของผู้สูงอายุนั้น ไม่ได้มีความแตกต่างจากความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคลทั่วไป ที่มีความต้องการ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค เมื่อได้รับความต้องการขั้นพื้นฐานแล้ว จึงจะต้องการตอบสนองในขั้นสูงต่อไป ซึ่งมาสโลว์ (อ้างในสงวน สุทธิเลิศอรุณ, 2543, หน้า 309) ได้แบ่งความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 5 ระดับ ตามลำดับความสำคัญดังนี้

3.1. ความต้องการทางด้านสรีระวิทยา (physiological needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ (survival needs) ได้แก่ ความต้องการในเรื่องอากาศ อาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรคและความต้องการทางเพศ เป็นต้น

3.2. ความต้องการความมั่นคงและปลอดภัยของชีวิต (safety and security needs) ได้แก่ ความต้องการที่อยู่อย่างมั่นคงปลอดภัยจากการถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกขโมยทรัพย์สิน หรือความมั่นคงในการทำงานและการมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงในสังคม

3.3 ความต้องการด้านสังคม (social needs) ได้แก่ ความต้องการความรัก ความต้องการที่จะให้สังคมยอมรับว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (belonging needs)

3.4 ความต้องการที่จะมีเกียรติยศ ชื่อเสียง (esteem needs) ได้แก่ ความต้องการภาคภูมิใจ ความต้องการดีเด่นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่จะให้ได้รับการยอมรับ การยกย่อง จากบุคคลอื่น ความต้องการในด้านนี้เป็นความต้องการระดับสูงที่เกี่ยวกับความมั่นใจในตนเองในเรื่องของความรู้ ความสามารถและความสำคัญของมนุษย์

3.5 ความต้องการความสำเร็จแห่งตน (self-actualization needs) เป็นความต้องการในระดับสูงสุด ซึ่งเป็นความต้องการที่อยากจะให้เกิดความสำเร็จในทุกสิ่งทุกอย่างตามความนึกคิดของตนเอง

สำหรับความต้องการของผู้สูงอายุโดยตรงนั้น ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2534, หน้า 24) ได้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

3.1. ความต้องการทางกายและจิตใจ

เป็นความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในด้านปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่ อาศัยและการรักษาพยาบาล อันเป็นความต้องการทางด้านร่างกาย ที่มนุษย์ทุกเพศ ทุกวัย มีความต้องการเหมือนกัน ส่วนความต้องการทางด้านจิตใจนั้น เป็นความต้องการที่เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล เช่น ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย ความต้องการได้รับการยอมรับนับถือ โดยเฉพาะจากครอบครัวและกลุ่มสังคม เป็นต้น

3.2. ความต้องการทางสังคม

ผู้สูงอายุจะมีความต้องการได้รับการยกย่อง ความเคารพนับถือ ต้องการให้บุคคลอื่นเห็นความสำคัญและความสามารถของตนเอง สิ่งเหล่านี้จะทำให้ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกมีคุณค่าและภาคภูมิใจในตนเอง หากความต้องการดังกล่าวได้รับการตอบสนอง จะทำให้ผู้สูงอายุมีความสุขทั้งด้านร่างกายและจิตใจ เกิดความสดชื่น ส่งผลต่อความยืนยาวของชีวิตในที่สุด

3.3. ความต้องการทางเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาวะการณปัจจุบัน ได้ส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุเช่นกัน หากผู้สูงอายุที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี อาจได้รับผลกระทบน้อยกว่าเพราะมีรายได้และเงินออมที่สามารถนำมาใช้จ่ายได้ แต่ผู้สูงอายุบางกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี ต้องพึ่งพิงบุตรธิดาก่อนให้เกิดปัญหาด้านเศรษฐกิจกับผู้สูงอายุได้ จึงมีผู้สูงอายุบางกลุ่มต้องการประกอบอาชีพ เพื่อช่วยตนเอง ให้พ้นจากสภาพบีบคั้นทางเศรษฐกิจ โดยมีได้คิดจะเป็นเพียงผู้คอยรับความช่วยเหลือจากครอบครัวและผู้อื่นเพียงอย่างเดียว

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับชมรมผู้สูงอายุ

1. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องกลุ่ม

มนุษย์ทุกคนดำรงชีวิตอยู่ในสังคมย่อมต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อมีชีวิตเกิดขึ้นมา ก็จะมีกลุ่มแรกที่ต้องจัดตัวเองเข้าไปอยู่เป็นสมาชิกของกลุ่ม คือ กลุ่มครอบครัวและเมื่อเจริญเติบโตขึ้นก็จะมีกลุ่มที่ตัวเองต้องเข้าไปสังกัดอีกหลายกลุ่มแล้วแต่สถานการณ์ โอกาส และวัย เช่น กลุ่มเครือญาติ กลุ่มเพื่อน หรือเข้ามาเป็นสมาชิกของชมรมต่างๆ

1.1 ความหมายของกลุ่ม

ได้มีนักวิชาการให้ความหมายของกลุ่มไว้หลายท่านด้วยกัน เช่น

เบญญา อ่อนท้วม (2531, หน้า 4) ได้ให้คำนิยามของกลุ่ม คือ กลุ่มคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมตัวกันและมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน (sense of belonging) หมายถึงมีความรู้สึกว่ามีอะไรบางอย่างร่วมกันหรือคล้ายกันและมีการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกัน (interaction) นอกจากนั้นในกลุ่มมีการจัดระเบียบทางสังคม (social organization) โดยกำหนดสถานะและบทบาทของบุคคลที่อยู่ร่วมกัน มีกฎเกณฑ์แนวทางในการปฏิบัติร่วมกันด้วย

สมพักตร์ ชัยญะสิทธิ์ (2534, หน้า 1-2) ได้ให้ความหมายของกลุ่มหมายถึง การที่คนมาอยู่รวมกันหลายๆ คน แต่การที่จะเป็นกลุ่ม ได้อย่างแท้จริงนั้น จำเป็นต้องมีลักษณะสำคัญคือ ประกอบด้วยบุคคลอย่างน้อย 2 คน คนในกลุ่มจะต้องมีการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกันซึ่งหมายถึงถึง

มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง มีอิทธิพลต่อกัน มีการกระทำโต้ตอบกันและกัน โดยพฤติกรรมของคนหนึ่งย่อมมีอิทธิพลต่ออีกคนหนึ่ง หรือมีอิทธิพลต่อกลุ่มและลักษณะการเป็นกลุ่มนั้นต้องมีลักษณะความสนใจร่วมกัน (common goal) แต่ละกลุ่มที่กำเนิดขึ้นย่อมมีแนวทางจุดประสงค์และความมุ่งหมายว่าจะทำอะไรและทำอย่างไร เพื่อให้ได้อะไร ซึ่งหลายๆกลุ่มก็จะมีแตกต่างกันไป แต่สมาชิกของกลุ่มนั้นๆ ย่อมมีความสนใจเหมือนกัน จึงได้มาอยู่ร่วมกันได้

สงวน สุทธิเลิศอรุณ (2543, หน้า 266) ได้กล่าวถึงความหมายของกลุ่มไว้ว่า กลุ่มหมายถึง การรวมตัวกันของบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป โดยมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเพื่อความสำเร็จในเป้าหมายร่วมกัน เช่น กลุ่มสามมิตร กลุ่มเพื่อนนักศึกษา กลุ่มพนักงาน เป็นต้น

อินเวนชีวิกและคณะ (Invancevich and others, 1997, p 182) ได้กล่าวว่า กลุ่มหมายถึง การรวมตัวของบุคคล 2 คนหรือมากกว่า 2 คนขึ้นไป ที่มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพื่อจุดมุ่งหมายสำหรับการกระทำหรือการปฏิบัติเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายร่วมกัน

โดยสรุปแล้วลักษณะสำคัญของกลุ่มนั้น จะต้องประกอบด้วยสมาชิกตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป มีความสนใจร่วมกัน มีวัตถุประสงค์ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สมาชิกทุกคนต้องการจะให้บรรลุ นอกจากนั้นสมาชิกภายในกลุ่มจะต้องมีความสัมพันธ์กันและมีกลไกสำหรับควบคุมสมาชิก นั่นคือ มีกฎ ระเบียบของกลุ่ม เพื่อกำหนดบทบาท หน้าที่ของบุคคลและกลุ่ม

ส่วนสาเหตุที่มนุษย์จะต้องรวมกันเป็นกลุ่มนั้น เนื่องจากมนุษย์มีความต้องการที่ไม่สิ้นสุดและความต้องการที่เกิดขึ้น ตนเองไม่สามารถตอบสนองได้ทั้งหมด จึงต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้นจึงต้องมีการรวมกลุ่มกันขึ้น ซึ่งสุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ (2544, หน้า 158-159) ได้ให้เหตุผลที่คนเข้ากลุ่มไว้ดังนี้

1. เพื่อความมั่นคงปลอดภัย (security) เพราะการรวมกลุ่มช่วยสร้างความปลอดภัยมากกว่าการอยู่อิสระตามลำพัง เช่น ไม่ถูกกลั่นแกล้ง ได้รับการคุ้มครองในด้านต่างๆ หรือได้รับความช่วยเหลือเมื่อคราวจำเป็น
2. เพื่อความมีศักดิ์ศรี (status) การได้เป็นสมาชิกของกลุ่มที่มีชื่อเสียงยอมทำให้ฐานะศักดิ์ศรีของสมาชิกสูงขึ้นไปด้วย ในสายตาของคนอื่น
3. เพื่อการยอมรับในคุณค่าหรือชื่อเสียงตนเอง (self-esteem) การเข้ากลุ่มทำให้สมาชิกได้พิสูจน์ความมีคุณค่าของตนเอง เช่น การอุทิศตนเพื่อสังคม เป็นต้น เป็นการทำให้คนภายนอกเชื่อถือ ให้การยอมรับในชื่อเสียงเกียรติยศของบุคคลนั้น
4. เพื่อให้ได้ความรักใคร่ผูกพัน (affiliation) กลุ่มสามารถช่วยตอบสนองความต้องการทางสังคม จากการได้ทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน การได้ช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน เป็นต้น

5. เพื่อความมีอำนาจ (power) เพราะการรวมกลุ่มก่อให้เกิดพลังอำนาจ การต่อรองต่างๆ สูงขึ้น เช่น กลุ่มอาชีพหรือสหภาพต่างๆ เป็นต้น

6. เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของงานได้ (goal achievement) ทั้งนี้ มีกิจกรรมหลายอย่างที่ไม่อาจทำคนเดียวได้สำเร็จ แต่จำเป็นต้องร่วมมือกันเป็นกลุ่มงานจึงจะสำเร็จ โดยอาจรวมความคิดหรืออำนาจ เพื่อช่วยในการผลักดันงาน เป็นต้น

1.2 ประเภทของกลุ่ม

ในการจัดแบ่งประเภทของกลุ่มนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้จัดแบ่งประเภทของกลุ่มไว้หลายลักษณะ เช่น ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร (2542, หน้า 298) แบ่งประเภทของกลุ่มออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. กลุ่มที่เป็นทางการ (formal group) หมายถึงกลุ่มที่ได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากผู้ที่มีอำนาจ มีกฎระเบียบขอมรับอย่างถูกต้อง เช่น คณะกรรมการต่างๆ เป็นต้น

2. กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (informal group) หมายถึง กลุ่มคนที่มารวมตัวกันขึ้นตามธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล นอกเหนือไปจากแบบแผนของความสัมพันธ์ที่องค์กรได้วางเอาไว้

การแบ่งประเภทของกลุ่มดังกล่าว สอดคล้องกับ สมพันธ์ เตชะอธิก (2540, หน้า 67) ที่ได้แบ่งประเภท ขององค์กรชุมชนเป็น 2 ประเภท คือ

1. องค์กรชุมชนแบบทางการ ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) สหกรณ์การเกษตร มูลนิธิสมาคม ซึ่งเป็นลักษณะที่รัฐลงไปจัดตั้ง และมีการจดทะเบียนกับภาครัฐ มีกฎหมาย กฎระเบียบรองรับและได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ตลอดจนการดำเนินงานจากภาครัฐ

2. องค์กรชุมชนแบบไม่เป็นทางการ ได้แก่องค์กรที่มีชื่อขึ้นต้นต่างๆ เช่น สมัชชา กลุ่ม คณะกรรมการ คณะทำงาน ชมรม เป็นต้น เป็นการรวมตัวกันเองหรือมีองค์กรพัฒนาเอกชน เข้าไปร่วมจัดตั้ง มีกฎระเบียบที่สร้างขึ้นเอง ส่วนใหญ่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ

1.3 โครงสร้างของกลุ่ม

เมื่อบุคคลหลายๆคน เข้ามารวมกลุ่มกันและมีความสัมพันธ์ต่อกัน ความแตกต่างของบุคคลย่อมปรากฏขึ้น เช่น บางคนพูดมาก บางคนพยายามที่จะมีอิทธิพลเหนือกว่าบุคคลอื่น เป็นต้น ความแตกต่างดังกล่าวเป็นพื้นฐานก่อให้เกิดโครงสร้างของกลุ่ม โดยมีส่วนประกอบที่สำคัญดังนี้ (ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร , 2542, หน้า 299-300)

1.3.1 สถานภาพ หมายถึง ตำแหน่งทางสังคมหรือตำแหน่งต่างๆ ในกลุ่มคนที่มาอยู่ร่วมกัน เช่น ประธานมูลนิธิ ผู้อำนวยการ เป็นต้น

1.3.2 บทบาท หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกให้เหมาะสมกับตำแหน่งที่ครอบครองอยู่ เช่น ตำแหน่งประธานกลุ่มต้องแสดงพฤติกรรมของผู้นำ ส่วนที่เป็นสมาชิกกลุ่ม ก็จะต้องแสดงพฤติกรรมของผู้ตาม เป็นต้น

1.3.3 ปทัสถาน หมายถึง กฎเกณฑ์ที่สมาชิกกลุ่มพึงปฏิบัติตาม เพื่อจะทำให้ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นไปโดยความราบรื่น ซึ่งมีหลายรูปแบบ เช่น ระเบียบ กฎหมาย คำสั่ง ข้อควรปฏิบัติของสมาชิก เป็นต้น หากสมาชิกกลุ่มผู้ใดไม่ปฏิบัติตาม จะได้รับการลงโทษจากกลุ่ม เช่น ได้รับการตำหนิ การไม่คบหาสมาคมด้วย เป็นต้นและในทางกลับกัน ผู้ใดที่ทำตามปทัสถาน จะได้รับการยอมรับจากกลุ่ม

1.3.4 การสื่อสาร หมายถึง การติดต่อแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างบุคคล การสื่อสารเป็นกระบวนการที่ประสานกลุ่มคนเข้าด้วยกัน ถ้าขาดกระบวนการสื่อสาร ความเป็นกลุ่มจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหรือแม้แต่เมื่อเป็นกลุ่มอยู่แล้ว ถ้าขาดการติดต่อสื่อสาร ความเป็นกลุ่มจะสลายในที่สุด

1.3.5 ปัจจัยเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่ม ได้แก่ สิ่งที่อยู่รอบตัวเราทั่วไป อาจจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ได้ ซึ่งทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้กลุ่มได้พัฒนาขึ้นมา และดำรงอยู่ต่อไป เช่น การที่คนเรามีความคิด เจตคติ ค่านิยม และความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน หรือการที่คนเรามีสถานภาพทางเศรษฐกิจใกล้เคียงกัน ย่อมทำให้กลุ่มเข้มแข็ง มีความเหนียวแน่นมากขึ้น อีกด้วย

1.4 องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของกลุ่ม

การทำงานเป็นทีมหรือเป็นกลุ่มนั้น มีลักษณะการทำงานที่ร่วมมือกันดำเนินการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายอันเดียวกัน คนทุกคนจึงต้องมีใจตรงกัน ร่วมมือกันอย่างเต็มที่ แต่การที่คนในกลุ่มจะมีพฤติกรรมดังกล่าวนั้น ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญๆ 3 อย่างด้วยกันคือ (อุทัย บุญประเสริฐ, 2532, หน้า 69 ; อัญชลี เชี่ยวโสธร, 2529, หน้า 57)

1.4.1 องค์ประกอบด้านผู้นำกลุ่ม ผู้นำเป็นบุคคลที่สำคัญมากในการทำงานทุกอย่างของกลุ่ม หากกลุ่มใดขาดผู้นำก็ยากที่จะทำงานให้สำเร็จได้ เพราะขาดหลักของกลุ่มที่สำคัญ อันเป็นฟันเฟืองในการช่วยให้กลุ่มดำเนินงานไปด้วยดี หากกลุ่มใดมีผู้นำที่ดี รู้และเข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง มีทักษะในการปฏิบัติงานและสามารถใช้ภาวะผู้นำได้เหมาะสมกับสถานการณ์แล้ว กลุ่มย่อมจะบรรลุเป้าหมายได้อย่างราบรื่นและรวดเร็ว โดยการเป็นผู้นำหรือภาวะผู้นำ (leadership) ต้องเป็นบุคคลที่สามารถใช้ศิลปะในการโน้มน้าวจิตใจผู้อื่นให้ร่วมมือ ร่วมใจปฏิบัติ

งานให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งคุณลักษณะของผู้นำที่ดีนั้น ควรมีดังนี้ (สำนักงานข้าราชการพลเรือน, 2521, หน้า 60-61)

- (1) มีความเชื่อมั่นและเคารพในความคิดเห็นของตนเองและผู้อื่น
- (2) มีความรอบรู้ ความสามารถในงานที่ตนมีหน้าที่รับผิดชอบ
- (3) มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และสนับสนุนให้ผู้ใต้บังคับบัญชา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ด้วย

- (4) มีความเสียสละ
- (5) มีความกระตือรือร้นและเข้าสังคมได้ดี
- (6) มีความซื่อสัตย์สุจริต
- (7) มีความกล้าในการตัดสินใจ
- (8) มีการสมานไมตรีและสร้างสามัคคีธรรมกับผู้ร่วมงาน
- (9) มีดุลยพินิจมั่นคงและรอบคอบ
- (10) มีความจงรักภักดีต่องานและผู้ร่วมงาน

นอกจากคุณลักษณะดังกล่าวแล้ว ผู้นำกลุ่มจะต้องมีความสามารถสูง เฉพาะตัวในด้านที่สำคัญๆ ดังต่อไปนี้

(1) การริเริ่มการทำงานของกลุ่ม คือบทบาทในการริเริ่มการดำเนินงานของกลุ่มและช่วยให้กลุ่มทำงานไปได้ เสนอแนวทางในการคิดและการทำงานให้แก่กลุ่ม กระตุ้นให้เกิดการอภิปรายในกลุ่ม เป็นต้น

(2) การวางระเบียบการทำงานคือ บทบาทในการแนะแนวทางและการกระตุ้นการทำงานกลุ่มเช่น การตั้งเป้าหมาย การวางขั้นตอนและการกำหนดระยะเวลาในการทำงาน เป็นต้น

(3) การเสนอข้อมูลคือ บทบาทในการเสนอข้อมูลและความคิดใหม่ๆ ให้แก่กลุ่ม เช่นเดียวกับสมาชิกอื่นๆ

(4) การสนับสนุนบรรยากาศในการทำงาน คือ บทบาทการสร้างบรรยากาศที่ดีในการทำงานและช่วยให้ทุกคนอยากทำงาน เช่น การลดความตึงเครียดในการทำงาน การควบคุมสถานการณ์ในกลุ่ม การประนีประนอม เป็นต้น

(5) การประเมินผลคือ บทบาทที่ช่วยให้กลุ่มประเมินการทำงาน คือ ประเมินการตัดสินใจ จุดมุ่งหมายและวิธีการของกลุ่ม เพื่อช่วยให้ได้ข้อสรุปที่ถูกต้องและแน่นอน เป็นต้น

1.4.2 องค์ประกอบด้านสมาชิกกลุ่ม ในการทำงานเป็นกลุ่มนั้นถึงแม้ว่ากลุ่มมีผู้นำที่ดีเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าสมาชิกของกลุ่มขาดความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตนและไม่ปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของสมาชิกกลุ่มที่ดีแล้ว กลุ่มนั้นจะทำงานให้บรรลุผลสำเร็จได้ยาก เพราะการทำงานเป็นกลุ่มต้องอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจจากผู้ร่วมงานทุกคนเป็นสำคัญ โดยทีมงานหรือกลุ่มที่มีประสิทธิภาพสูง ต้องประกอบไปด้วยสิ่งสำคัญดังต่อไปนี้

(1) การมีเจตนาดีและมีความตั้งใจจริงในการทำงานของกลุ่ม ไม่มีเจตนาแอบแฝงในการมาเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือของทีมงาน

(2) การมีความรู้ ความชำนาญในงานนั้นๆ โดยเฉพาะ

(3) การมีความสำนึกและตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของการทำงานแบบเป็นทีม

1.4.3 องค์ประกอบในด้านการจัดทีมงานและกระบวนการทำงาน กลุ่มใดที่มีผู้นำที่ดี สมาชิกกลุ่มเข้าใจและช่วยกลุ่มตามบทบาทหน้าที่ของตนเองอย่างดี กลุ่มนั้นมีแนวโน้มที่จะดำเนินงานไปได้ด้วยดี แต่อย่างไรก็ตาม หากการจัดทีมงานและกระบวนการทำงานของกลุ่มนั้นไม่เหมาะสม กลุ่มอาจจะประสบปัญหา เช่น กลุ่มที่ทำงานโดยขาดการวางแผนร่วมกัน ความไม่เข้าใจในแผนงานและขั้นตอนในการทำงาน เป็นต้น โดยการจัดรูปแบบทีมงาน มีประเด็น สำคัญที่พึงพิจารณาคือ

(1) กำหนดขนาดของกลุ่ม ให้เหมาะสมกับงาน

(2) เลือกสมาชิกที่มีความรู้ ความสามารถที่เหมาะสมกับงาน หากสมาชิกผู้ใดขาดความรู้ ความสามารถ ควรมีการแนะนำหรือสอนงาน หรือมอบหมายงานเฉพาะส่วนที่มีความสามารถปฏิบัติได้เท่านั้น ไม่ปล่อยให้ลอยวางๆ ในกลุ่ม โดยไม่มีส่วนร่วมใดๆ คือเลือกหรือเสนอบทบาทที่เหมาะสมให้

(3) ดำเนินการให้กลุ่มกำหนดเป้าหมายในการดำเนินงานให้ชัดเจน กำหนดมาตรฐานหรือลักษณะของผลงานที่ต้องการในแต่ละเรื่อง เพื่อป้องกันความเข้าใจที่สับสน

(4) ดำเนินการให้มีการกำหนดแผนงาน และแยกขั้นตอนในการดำเนินงานให้ชัดเจน แจกงานให้เหมาะสมตามความสามารถและบทบาทของสมาชิก โดยมีกำหนดการปฏิบัติงานตามแผนและขั้นตอนให้ชัดเจนสำหรับแต่ละบุคคล

(5) ให้มีการประสานงาน มีการติดตามงานของกลุ่มเป็นระยะ

(6) พยายามใช้ข่ายการติดต่อสื่อสารทุกรูปแบบ เพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูล และข้อคิดเห็นต่อกัน ทั้งแบบไม่เป็นทางการและแบบเป็นทางการ เพื่อเปิดโอกาสในการมีส่วนร่วม และการสร้างบรรยากาศมิตรสัมพันธ์ในการทำงาน

- (7) ผู้นำกลุ่มโดยทั่วไป ควรได้มาโดยหลักการเห็นพ้อง (consensus)
- (8) ขั้นตอนต่างๆ ในการทำงาน ควรได้มาโดยการปรึกษาหารือในหมู่สมาชิกที่เกี่ยวข้องและเป็นที่ยอมรับ
- (9) เปิดโอกาสให้สมาชิกของกลุ่มให้ข้อเสนอแนะหรือเสนอวิธีการทำงานที่เหมาะสม
- (10) จัดให้มีการสรุปถึงส่วนดีของงานที่ทำ เพื่อเป็นการเสริมกำลังใจ และหาข้อควรที่แก้ไขปรับปรุง เพื่อการพัฒนาต่อไป

ส่วนในด้านกระบวนการทำงานที่มีประสิทธิภาพนั้น ควรจะประกอบไปด้วยขั้นตอนที่สำคัญๆ คือ การกำหนดจุดมุ่งหมายในการทำงาน การวางแผนงาน การปฏิบัติตามแผนงานและการประเมินผลเพื่อปรับปรุงงาน นอกจากนั้นการพิจารณาหาทางเพิ่มประสิทธิภาพของกลุ่มหรือของทีมงาน เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในเรื่องระบบการทำงานของกลุ่ม บทบาทและแรงจูงใจของบุคคล ความสามัคคีสมานฉันท์ของกลุ่มและกระบวนการทำงานร่วมกันในเชิงกระบวนการกลุ่ม

2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ

2.1 ความหมายของชมรมผู้สูงอายุ

บรรลุ ศิริพานิชและคณะ (2539, หน้า 19) ได้ให้ความหมายของชมรมผู้สูงอายุ หมายถึงกลุ่มผู้สูงอายุที่มีจำนวนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมตัวกัน โดยมีวัตถุประสงค์และแนวคิดร่วมกันในการพัฒนาตนเองทั้งในด้านสุขภาพอนามัย โภชนาการ การศึกษา วัฒนธรรมและการศึกษาหลักธรรมะในพุทธศาสนา รวมทั้งร่วมกันพัฒนาสังคมและประเทศชาติด้วย

2.2 วิวัฒนาการของชมรมผู้สูงอายุในประเทศไทย

แนวความคิดในเรื่องการจัดบริการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ โดยการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุนั้น เริ่มมีมาในประเทศไทยนานแล้ว จากการศึกษาของ พลตตินันท์ เหลืองไพบุลย์ (2530, หน้า 60-65) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของชมรมผู้สูงอายุในประเทศไทย คือ เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2505 ได้มีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุขึ้นเป็นครั้งแรก โดยการสนับสนุนจากมูลนิธิวิชัยประสาทใช้ชื่อว่า “ ชมรมผู้สูงอายุมูลนิธิวิชัยประสาทในพระบรมราชูปถัมภ์ ” โดยมีพระยาปริยัติวิธาน อธิบดีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขและองคมนตรีในขณะนั้นเป็นประธาน มีคณะกรรมการประกอบด้วยหลวงพิณพาศย์พิทยาเวชและมีนายแพทย์ประสพ รัตตากร เป็นเลขานุการ โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ ส่งเสริมด้านสุขภาพให้แก่ผู้สูงอายุให้สามารถดูแลตัวเองได้ ให้ผู้สูงอายุทำประโยชน์อย่างน้อยในแง่เผยแพร่ความรู้เรื่องสุขภาพและเป็นที่ชุมนุมสำหรับให้เกิดการพัฒนาทางสังคม จากนั้นในวันที่ 4 กันยายน พ.ศ.2508

มีการจัดตั้งสมาคมผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย ขึ้น ณ วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพฯ อีกด้วย นอกจากนี้ยังคงมีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุอื่นๆ อีก ส่วนใหญ่ มักตั้งขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาธรรมะและการประกอบศาสนกิจบางอย่าง มีพระเป็นแกนนำโดยใช้วัดเป็นสถานที่ดำเนินการซึ่งลักษณะการจัดบริการมักจะเพื่อประโยชน์ในด้านพระพุทธศาสนา มากกว่าที่จะตอบสนองในเรื่องของปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุในด้านต่างๆ จึงทำให้ชมรมไม่เป็นที่รู้จักและแพร่หลายอย่างกว้างขวาง จนกระทั่งในปี พ.ศ.2525 เป็นปีที่องค์การอนามัยโลก (WHO) ประกาศให้เป็นปีสุขภาพผู้สูงอายุ (the year of health care for the elderly) กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข ได้จัดทำโครงการ “บริการสุขภาพผู้สูงอายุ” ขึ้น โดยมีนโยบายที่จะให้บริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขแก่ผู้สูงอายุ ทั้งในเรื่องการส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษาพยาบาลและการฟื้นฟูสมรรถภาพผู้สูงอายุทั่วประเทศ โครงการดังกล่าวทำให้เกิดแนวความคิดในการสนับสนุนและการส่งเสริมการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เพื่อความสะดวกในการให้บริการและการเผยแพร่ความรู้ทางการแพทย์และการสาธารณสุขให้แก่ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุที่มีภูมิลำเนาอยู่ในชนบท จึงมีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุที่ส่วนกลางคือชมรมผู้สูงอายุโรงพยาบาลสงฆ์ โดยใช้โรงพยาบาลสงฆ์เป็นสถานที่ตั้งและดำเนินงาน ชมรมนี้ได้จัดรูปแบบเพื่อให้เป็นตัวอย่างในการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุแห่งอื่นๆ ต่อไป

2.3 แนวทางการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุในปัจจุบัน

สมาคมแม่บ้านสาธารณสุข ได้จัดทำคู่มือการดำเนินงาน โครงการสงเคราะห์ผู้สูงอายุสำหรับบุคลากรที่เกี่ยวข้อง โดยได้เสนอแนวทางการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุไว้ดังต่อไปนี้ (สมาคมแม่บ้านสาธารณสุข, 2536, หน้า 50-55)

2.3.1 วัตถุประสงค์การจัดตั้งชมรม

- (1) เพื่อให้ผู้สูงอายุดำเนินการรวมกลุ่ม หรือจัดตั้งชมรมโดยภาครัฐช่วยเหลือสนับสนุน
- (2) เพื่อให้ผู้สูงอายุมีการพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความรู้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกันในด้านสุขภาพอนามัยทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ
- (3) เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสดำเนินการในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรม
- (4) เพื่อร่วมกันแสวงหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับอาชีพ การพัฒนาตนเอง การส่งเสริมสุขภาพและถ่ายทอดความรู้ ด้านวัฒนธรรมแก่คนรุ่นหลัง
- (5) เพื่อให้มีการออกกำลังกายที่ถูกต้อง ร่วมกัน ในสถานที่ที่จัดตั้งชมรม หรือสถานที่จัดกิจกรรมและให้ความรู้เรื่องการส่งเสริมสุขภาพอนามัย

2.3.2 แนวทางการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ

(1) จัดตั้งคณะกรรมการชมรม เพื่อให้การบริหารจัดการชมรมอย่างต่อเนื่อง ทำการคัดเลือกจากสมาชิกให้เป็นคณะกรรมการ พร้อมทั้งกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของคณะกรรมการแต่ละคนประมาณ 8-10 คน คณะกรรมการจะประกอบด้วยตำแหน่งต่างๆ ได้แก่ ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ เภรัญญิก นายทะเบียน เลขานุการและตำแหน่งอื่นๆ ตามที่คณะกรรมการเห็นสมควร ซึ่งคณะกรรมการควรเป็นบุคคลที่มีความเป็นผู้นำ มีความสนใจกิจกรรมของชมรม โดยที่คณะกรรมการมีหน้าที่ ดังนี้

- ชักชวนสมาชิกฟังคำบรรยายหรือจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์
- กำหนดระเบียบและข้อบังคับของชมรม
- กำหนดคุณสมบัติและสิทธิของสมาชิกชมรม
- เก็บรักษาเงินบำรุงและสิ่งของชมรมที่กำหนดไว้
- ดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของชมรมที่กำหนดไว้

(2) ตั้งชื่อชมรมและหาสถานที่ตั้งชมรม เช่น ศาลาวัด เป็นต้น

(3) สมาชิกชมรม มี 3 ประเภท ได้แก่สมาชิกสามัญ คือสมาชิกที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป สมาชิกวิสามัญคือสมาชิกที่มีอายุต่ำกว่า 60 ปีและสมาชิกกิตติมศักดิ์ คือ ผู้ที่ได้รับเชิญเป็นสมาชิกของชมรม การเป็นสมาชิกโดยการสมัครเป็นสมาชิกตามระเบียบและข้อบังคับ ทั้งนี้จะต้องได้รับการเห็นชอบจากคณะกรรมการก่อน โดยการลงทะเบียนบุคคลที่สมัครเป็นสมาชิกชมรม จะต้องชำระค่าลงทะเบียนตามระเบียบข้อบังคับของชมรมที่กำหนดไว้

(4) สิทธิของสมาชิก

- ได้รับความบริการจากชมรม
- เข้าร่วมดำเนินกิจกรรมของชมรม
- ร่วมประชุมและแสดงข้อคิดเห็นเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินงาน

กิจกรรมในชมรม

(5) หน้าที่ของสมาชิก

- ชำระเงินค่าบำรุงชมรม
- สนับสนุนกิจกรรมในชมรม
- ปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของชมรม
- มีส่วนร่วมในการพัฒนาชมรม

(6) การขาดจากการเป็นสมาชิก ได้แก่ ตาย/ลาออก/ขาดจากสมาชิกตามมติที่คณะกรรมการเห็นสมควร

(7) เงินบำรุงของชมรม ชมรมจำเป็นต้องมีเงินกองทุนเพื่อไว้ใช้จ่ายในเวลาที่ทำเป็นเช่น นำมาพัฒนาชมรมหรือใช้จัดบริการให้แก่สมาชิก เช่น นำไปทัศนศึกษา ช่วยเหลือผู้ยากจน เป็นต้น โดยมีแหล่งเงินบำรุงจาก สมาชิกชมรม สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร องค์กรเอกชน การรับบริจาค และการจัดกิจกรรมของผู้สูงอายุ

(8) การเงิน การบัญชี

- เงินสดหรือเอกสิทธิ์ของชมรมต้องนำไปฝากไว้กับธนาคารหรือสถาบันทางการเงินที่มั่นคง
- การจ่ายเงินต้องมีลายมือชื่อประธานกรรมการหรือคณะกรรมการตามที่กำหนด
- การส่งจ่ายเงิน ประธานสามารถส่งจ่ายได้ตามระเบียบข้อบังคับของชมรม แต่ถ้าจำนวนมากกว่า จะต้องได้รับความเห็นชอบจากมติการประชุมของคณะกรรมการชมรม
- ให้มีผู้ตรวจสอบบัญชีของชมรมอย่างต่อเนื่อง ตามที่ชมรมได้กำหนดไว้

2.3.3 การดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุ

(1) หลักการชมรม

- จะพัฒนาก้าวหน้าเป็นประโยชน์แก่ตัวผู้สูงอายุเองและสังคม อยู่ที่การดำเนินการของชมรมอันมีราชการเป็นแกนนำ
- ชมรมควรดำเนินการอันจะนำประโยชน์มาสู่ตัวผู้สูงอายุเองและชุมชนที่อยู่อาศัย
- ชมรมควรยึดหลักการพึ่งตนเอง (ไม่ควรหวังพึ่งภาครัฐ หรือหน่วยงานอื่นจนเกินไป นอกจากเรื่องทางวิชาการหรือเทคนิค ซึ่งไม่สามารถช่วยตัวเองได้)

(2) ชมรมดำเนินการเรื่องเพิ่มเติมความรู้และความชำนาญให้แก่สมาชิกในเรื่องอันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันและอาชีพ

(3) ชมรมควรดำเนินการในเรื่องอันเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม ในชุมชนของตนเอง เพื่ออนุรักษ์ไว้ซึ่งระเบียบ ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของตน

(4) ชมรมควรดำเนินกิจการ อันเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยทั้งทางกายและจิตใจ เพื่อให้สมาชิกมีชีวิตยืนยาวอยู่อย่างมีความสุขทั้งกายและใจ

(5) ชมรมควรติดต่อกับชมรมผู้สูงอายุอื่นๆ เพื่อการพัฒนาตนเอง และควรแจ้งลงทะเบียนไว้ที่สำนักงานคณะกรรมการสาธารณสุขมูลฐาน กระทรวงสาธารณสุข เพื่อที่จะได้รับการสนับสนุนในทางวิชาการตามสมควร

(6) สิทธิทางการเมือง เป็นสิทธิของแต่ละบุคคล ในฐานะของชมรมไม่ควรจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะจะทำให้เกิดการแตกร้างได้ในหมู่สมาชิกเมื่อมีความขัดแย้งกันทางการเมือง

(7) จะต้องมีการประชุมสมาชิกและมีกิจกรรมของชมรมอย่างสม่ำเสมอตลอดปี

(8) คณะกรรมการชมรมควรพัฒนากองทุนชมรมให้เข้าร่วมกับกองทุนบัตรสุขภาพ

- (9) การจัดกิจกรรมของชมรม
- ให้บริการตรวจสอบสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขหรือหน่วยเคลื่อนที่ทุก 6 เดือน
 - ให้มีการบริหารร่างกาย สัปดาห์ละ 1-2 ครั้งหรือทุกวัน
 - ส่งเสริมสุขภาพจิต โดยนัดให้มาพบปะสังสรรค์กันในชมรม จัดทัศนศึกษาตามความเหมาะสม หรือรวมกลุ่มปฏิบัติธรรม
 - จัดให้ผู้สูงอายุมีโอกาสถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมแก่เด็กรุ่นใหม่ เช่น คนตรี งานฝีมือ ประเพณีต่างๆ เป็นต้น
 - จัดกิจกรรมให้ตามความถนัดและเหมาะสม เช่น ทำความสะอาดบริเวณวัดหรือสถานที่ชมรม งานจักสาน งานประดิษฐ์ของใช้จากวัสดุต่างๆ จัดทำสวนสมุนไพร ช่วยกิจกรรมทางศาสนา จัดดูแลเลี้ยงเด็กในหมู่บ้าน เป็นต้น
 - ส่งเสริมให้มีกิจกรรมในวันผู้สูงอายุแห่งชาติ เช่น จัดประกวดสุขภาพผู้สูงอายุ จัดพิธีเคารพผู้สูงอายุในวันสงกรานต์ หรือเทศกาลที่เหมาะสม
 - ให้การสงเคราะห์ในกรณีผู้สูงอายุเป็นผู้มีรายได้น้อยหรือไร้ที่พึ่ง และชมรมอาจให้ความช่วยเหลือแก่สมาชิกเมื่อยามเจ็บป่วยหรือไปเยี่ยมสมาชิกที่ขาดการติดต่อ เป็นต้น
 - ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านสาธารณสุขมูลฐานในชุมชนตามความเหมาะสม

2.3.4 ประโยชน์ของชมรมผู้สูงอายุต่อผู้สูงอายุ

- (1) ทำให้มีโอกาสพบปะกับเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกัน ได้สนทนาปรับทุกข์ เผลียดสุขและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
- (2) ได้ร่วมกิจกรรมของชมรม ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม เช่น การตรวจสุขภาพ การออกกำลังกาย การทัศนจร่วมกิจกรรมในวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา
- (3) มีการให้คำปรึกษาและช่วยเหลือกันภายในกลุ่มโดยอาจจะช่วยกันเองหรือขอให้หน่วยงานภายนอกเข้ามาช่วย
- (4) กำลังใจและสุขภาพจิตดีขึ้น ไม่รู้สึกโดดเดี่ยว เพราะมีโอกาสพบเพื่อน และมีกิจกรรมทำร่วมกัน
- (5) เป็นจุดศูนย์รวมในการติดต่อกับหน่วยงานต่างๆ ที่เข้ามาดูแลให้ความช่วยเหลือ เช่น หน่วยงานสาธารณสุขเข้ามาดูแลด้านสุขภาพ หน่วยงานศึกษาเข้ามาให้ความรู้ ประชาสงเคราะห์เข้ามาดูแลทุกข์ สุข
- (6) ได้ร่วมกันทำประโยชน์ให้สังคม เช่น การถ่ายทอดความรู้หรือ ศิลปวัฒนธรรมให้เยาวชน เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรต่างๆ

1. ความหมายความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรต่างๆ

วันนี้ นนทศิริ (2543, หน้า 14) ได้ให้ความหมายความเข้มแข็งขององค์กรหมายถึง การที่องค์กรมีศักยภาพในการพึ่งตนเอง สามารถบริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างสูงสุด เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์กรและมีความสามารถในการแก้ไขปัญหาของสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สมพันธ์ เตชะอธิก (อ้างในปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, 2543, หน้า 220) กล่าวว่า ความเข้มแข็งขององค์กรต่างๆในชุมชน หมายถึง องค์กรที่มีความสามารถในการบริหารจัดการได้อย่างต่อเนื่องและพัฒนาศักยภาพของตนเองเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนหรือปัญหาอื่นๆ รวมทั้งสามารถเผชิญกับภาวะวิกฤติต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

อโนชา วิบุลการ (2543, หน้า 27) ได้ให้ความหมายความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึงการที่ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ สามารถปรับตัวแก้ไขปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง โดยเมื่อต้องเผชิญกับปัญหา ชุมชนจะแสดงออกทางพฤติกรรมร่วมกัน คือมีการประชุม ปรึกษาหารือ เพื่อร่วม

กันคิดแก้ไขปัญหา หรือกำหนดความต้องการทิศทางและเป้าหมายในการพัฒนาตนเอง มีการแสดงออกถึงความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติภารกิจที่ได้ร่วมกันคิดขึ้นนั้น ให้เกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย

สุรวุฒิ ปัดโรสง (อ้างในอโนชา วิบุลากร, 2543, หน้า 22- 23) ได้ให้ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน ไว้ในเชิงอุดมการณ์และเป็นการให้ความหมายที่ชี้ให้เห็นถึงมิติต่างๆ เชิงคุณสมบัติจำนวน 8 มิติของความเข้มแข็งของชุมชน ไว้ดังนี้

(1) สามารถพึ่งตนเองได้ คือ สามารถทำอะไรได้ด้วยตนเองและนอกเหนือจากนี้ยังสามารถที่จะปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ด้วย เป็นชุมชนที่สามารถปรับตัวแก้ไขปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง

(2) เป็นชุมชนที่สามารถเรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์และปรับตัวจนสามารถแก้ไขปัญหามุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

(3) ชุมชนที่เข้มแข็งนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ อันเป็นลักษณะที่ชุมชนสามารถดำเนินการหรือจัดการตนเองได้ ไม่ต้องรอหรืออาศัยนอกชุมชน สามารถคิด สามารถวางแผนหรือกำหนดการดำเนินการหรือจัดการชีวิตของชุมชน โดยคนในชุมชนและเพื่อชุมชนได้ การจัดการตนเองนี้เป็นศักยภาพของชุมชน ไม่ต้องรอรับความช่วยเหลือจากที่อื่น ไม่ว่าจะรัฐหรือเอกชนอื่นๆ ใด

(4) เป็นชุมชนที่อยู่ในระดับพออยู่ พอกินอย่างพอเพียง อันเป็นชุมชนที่สามารถผลิตเองได้ มีเทคโนโลยีเป็นของตนเอง ซึ่งสามารถใช้ได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม การผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ หากเหลือก็นำเอาไปขาย ต้องไม่เป็นหนี้และไม่มีการฟ่อนคอกเบี้ย

(5) มีวัฒนธรรมเป็นรากฐานของชุมชน หมายความว่า วัฒนธรรมเป็นทุนชีวิตในชุมชนที่มีกระบวนการผลิตขึ้นมาเพื่อใช้เป็นอุปกรณ์สำหรับการอยู่รอดและดำรงอยู่ของชุมชนอย่างมีคุณธรรม ซึ่งจะมีสถาบันทางสังคมเป็นผู้ผลิตซ้ำหรือดำเนินการตามหน้าที่ คือ วัด โรงเรียนและครอบครัวในชุมชนนั่นเอง

(6) มีอำนาจเพียงพอที่จะปะทะกับคนอื่นหรือนอกชุมชน ไม่มีการเสียเปรียบ คือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับชุมชนอื่นและกับรัฐนั้น ชุมชนต้องมีอำนาจในการต่อรองและต่อต้านหรือคัดค้านอิทธิพล อำนาจนอกชุมชน ทั้งเพื่อสามารถรักษาผลประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ร่วมกันของชุมชนไว้

(7) ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนอย่างมีจิตสำนึกร่วมกัน ไม่แปลกแยกเป็นการมีส่วนร่วมที่ยืนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นรากแก้วที่ยังลึก หรือเป็นสายโลหิตหล่อเลี้ยงชุมชนและเป็นสายใยที่ยึดโยงให้ชุมชนดำรงอยู่ได้และการมีส่วนร่วมนี้นอกจากการร่วมโดยอาศัยความสัมพันธ์ที่อยู่บนรากฐานของวัฒนธรรมความเป็นเครือญาติอันเป็นความ

สัมพันธ์ในแนวราบแล้ว ยังต้องอาศัยผู้นำที่เข้มแข็ง มีศีลธรรม (เป็นคนดี) และมีความสามารถพิเศษ มีฉะนั้นแล้วคนในชุมชนจะรู้สึกเปล่าเปลี่ยว

(8) มีทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและคน (ที่มีคุณภาพ) สามารถจัดการกับทรัพยากรได้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ นั่นคือมีอำนาจ มีสิทธิในการเข้าถึงและต้องมีกระบวนการจัดการอย่างมีทักษะ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ได้รับการถ่ายทอดสะสมกันมาเป็นเวลายาวนานในเชิงของภูมิปัญญาท้องถิ่น

2. องค์ประกอบขององค์กรและชุมชนที่เข้มแข็ง

สมพันธ์ เตชะอธิกและวิเชียร แสง โขติ (2538, หน้า 3-9) ได้กล่าวว่้องค์ประกอบที่ทำให้้องค์กรของชาวบ้านดำรงอยู่ได้ ที่สำคัญมีดังนี้

2.1 การมีอุดมการณ์ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยว ทิศทางของการรวมกลุ่มกันเอาไว้ ยิ่งถ้าสามารถกำหนดเป้าหมายระยะยาวหรือวิสัยทัศน์ (vision) ได้ ยิ่งทำให้องค์กรชาวบ้านนั้นๆ มีอุดมการณ์ในการรวมตัวกัน ได้ดียิ่งขึ้น

2.2 การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกันว่าจะทำอะไรเพื่ออะไร เช่น การมีเป้าหมายให้หลุดพ้นจากความยากจน ก็มีวัตถุประสงค์เพื่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น การมีเป้าหมายเพื่อสร้างอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ก็มีวัตถุประสงค์ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น

2.3 การมีผลประโยชน์ร่วมกันและการกระจายอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง

2.4 คน เป็นองค์ประกอบสำคัญขององค์กรชาวบ้าน โดยมีส่วนที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.4.1 ผู้นำถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญขององค์กรชาวบ้านหากผู้นำได้รับการยอมรับมีบารมี มีความสามัคคี ปฏิบัติดี มีความสามารถและคิดถึงส่วนรวมจริงๆ ก็จะสามารถนำพาองค์กรชาวบ้านให้ประสบผลสำเร็จและสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชาวบ้านได้

2.4.2 สมาชิก การที่สมาชิกร่วมมือกันและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทั้งทางความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามประเมินผลตลอดจนมีสิทธิที่จะได้รับผลประโยชน์จากองค์กร นับเป็นบทบาทหน้าที่และสิทธิอันพึงมีของสมาชิกในการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชาวบ้าน

2.4.3 ชาวบ้านทั่วไป ที่ไม่ได้เข้าร่วมอยู่ในองค์กรแต่ก็มีผลต่อการดำรงอยู่และความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน เพราะเป็นกลุ่มคนที่เฝ้าดู ติดตาม วิพากษ์วิจารณ์และพร้อมที่จะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกับองค์กร

2.5 การบริหารจัดการถือว่าเป็นตัวชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะทุกกิจกรรมมีเรื่องเงิน คน เข้าไปเกี่ยวข้อง จึงจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.5.1 การตัดสินใจร่วม นับว่าเป็นหัวใจของการรวมตัวกันเป็นองค์กรชาวบ้าน เพราะหากสมาชิกไม่มีโอกาสตัดสินใจด้วยความเป็นเจ้าของ องค์กรก็ย่อมไม่มีความอยู่รอด องค์กรจะขาดความตระหนัก แต่จะปล่อยให้ขึ้นอยู่กับผู้นำว่าจะนำไปในทิศทางใด องค์กรจะดีหรือไม่ดีก็ขึ้นอยู่กับผู้นำ ดังนั้นการทำอะไรที่สำคัญๆ ในองค์กรจึงต้องให้สมาชิกในองค์กรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย

2.5.2 โครงสร้างและบทบาทหน้าที่ โดยทั่วไปมีโครงสร้างจัดไว้เป็นรูปแบบมาตรฐานคือ มีประธาน รองประธาน เลขานุการ ประชาสัมพันธ์ ปฏิคม เภรณูญิกและกรรมการอื่นๆ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่กันตามตำแหน่ง

2.5.3 สถานที่และวัสดุ อุปกรณ์ เพื่อเป็นศูนย์กลางของการรวมตัวกัน สำหรับการประชุม การจัดกิจกรรม การเก็บวัสดุ อุปกรณ์และใช้ประโยชน์อื่นๆ สำหรับชุมชน

2.5.4 กฎ กติกา ร่วมกัน เพื่อยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติและข้อตกลงร่วมกัน การที่คนหลายคนมารวมกลุ่มกันย่อมมีความคิดเห็นที่แตกต่างหรือขัดแย้งกัน ดังนั้นการมีกฎ กติการ่วมกัน จึงเป็นสิ่งสำคัญขององค์กรชาวบ้าน

2.5.5 การติดต่อสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิกขององค์กรชาวบ้าน ซึ่งมีหลายรูปแบบเช่น การจัดประชุมชี้แจงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและหาข้อสรุปร่วมกัน การแจ้งข้อมูลข่าวสารผ่านหอกระจายข่าว การประชุมแกนนำองค์กรและกระจายข้อมูลต่อในกลุ่มย่อย เป็นต้น การสื่อสารนี้มีความสำคัญในการช่วยให้เกิดการรับรู้เข้าใจและร่วมมือกันมากขึ้น หากไม่มีการสื่อสาร การสื่อสารน้อยหรือการสื่อสารที่ไขว้เขวไปจากความเป็นจริง การที่จะประสบผลสำเร็จในการทำกิจกรรมต่างๆ ก็เป็นไปได้

2.5.6 การควบคุมตรวจสอบ เมื่อมีการแบ่งหน้าที่กันแล้ว ต้องมีการตรวจสอบกันอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้มีการรับรู้อย่างโปร่งใส โดยเฉพาะกิจกรรมพัฒนาทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับการเงิน ถ้าอยู่ในมือเหรัญญิกหรือฝ่ายการเงินเพียงคนเดียว ย่อมมีโอกาสเกิดการรั่วไหลเงินสูญหายหรือถูกนำไปใช้ก่อน การควบคุมตรวจสอบกันและกันอยู่เสมอ จะช่วยให้องค์กรชาวบ้าน ไม่มีปัญหาหรือป้องกันและแก้ไขปัญหาได้แต่เนิ่นๆ

2.6 กิจกรรม โดยทั่วไปกิจกรรมในชุมชนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเป็นหลัก กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ

สมาชิกชาวบ้าน ให้ทำงานร่วมกันและเป็นกิจกรรมที่ต้องการความต่อเนื่องเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาหรือช่วยเสริมสร้างชีวิตชาวบ้านให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

2.7 งบประมาณ เพื่อที่จะสามารถดำเนินงานไปได้ด้วยดี จำเป็นต้องมีการระดมทุนทั้งภายในและภายนอกเพื่อทำกิจกรรมได้ ความคุ้นเคยในการถูกพัฒนาจากคนภายนอกทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ทำให้ชาวบ้านมีกรอบประมาณจากภายนอกถึงจะช่วยกันทำงานพัฒนา แต่ในทางความเป็นจริงที่ดีแล้ว ควรมีการระดมทุนจากภายในชุมชนก่อน เมื่อขาดเหลือจึงค่อยแสวงหางบประมาณจากภายนอก

นอกจากนี้ จากประสบการณ์ของนักพัฒนาชนบทยังพบว่า มีองค์ประกอบหลักๆ 6 ประการ ของการชี้วัดความเข้มแข็งของกลุ่ม คือ วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม กฎ กติกาของกลุ่ม สมาชิก กรรมการ กิจกรรมและกองทุนของกลุ่ม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม อาจวัดจากระดับขั้นของการพัฒนากลุ่มว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร เช่น กลุ่มสนใจที่มีการรวมตัวกันพูดคุย ถกเถียงปัญหา หรือกลุ่มเรียนรู้ที่มีความพยายามในการแสวงหาความรู้ ทั้งโดยการศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนกับผู้รู้ทั้งในและนอกชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหา หรือแม้กระทั่งกลุ่มกิจกรรมที่มีการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน ซึ่งในหลายกรณีที่มีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนอาจเป็นกลุ่มสนใจ ซึ่งเพียงแค่รวมตัวกันพูดคุยกันเพื่อจะระบายนโยบายเท่านั้น โดยหาทางแก้ไขไม่ได้ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ การรวมกลุ่มย่อมไม่เข้มแข็งเท่ากับกลุ่มที่ลงมือทำกิจกรรมหรือกลุ่มที่ศึกษาเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหา

2. กฎ กติกา กลุ่มที่เข้มแข็งจะมีการกำหนดกฎระเบียบและกติกาเพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก ความเข้มแข็งการจัดการกลุ่มจากประเด็นนี้ อาจวัดได้จาก ชุมชนมีการออกระเบียบและกติกาเพื่อใช้บังคับสมาชิกในชุมชน หรือกระบวนการออกกฎระเบียบและกติกาเป็นการลงมติร่วมกันของสมาชิก ตลอดจนการปฏิบัติตามกฎระเบียบของสมาชิก

3. สมาชิก กลุ่มที่เข้มแข็งจะต้องคำนึงถึงสมาชิกทั้งในด้านจำนวน (ปริมาณ) และคุณภาพ ในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ซึ่งสะท้อนถึงความเอาใจใส่ ความพร้อมเพียงในการทำกิจกรรมร่วมกันและความรู้หน้าที่และทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ การวัดเรื่องนี้อาจวัดได้จากจำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรม ระดับของการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ระดับพูดคุยถึงปัญหา ระดับเสนอความคิดเห็น ระดับลงมือปฏิบัติหรือวัดจากความหลากหลายของสมาชิกเช่น ในด้านการศึกษา เพศ อายุ ซึ่งโดยทั่วไปกลุ่มมักจะมีสมาชิกที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่ถ้ากลุ่มใดสามารถมีสมาชิกที่มีความหลากหลายมากขึ้นได้ย่อมแสดงถึงความเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางของกลุ่มระหว่างคนที่ต่างเพศ ต่างวัย ศาสนา ระดับการศึกษา เป็นต้น

4. กรรมการกลุ่ม กรรมการถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการช่วยให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง การวัดเรื่องนี้อาจวัดได้จาก สัดส่วนจำนวนกรรมการที่มาร่วมประชุมหรือร่วมกิจกรรมต่อจำนวนกรรมการทั้งหมด ซึ่งสะท้อนถึงความพร้อมเพรียงของกรรมการ ความถี่ในการประชุมกรรมการ ความรวดเร็วในการเรียกกรรมการเพื่อตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ความโปร่งใสของกรรมการในการจัดการเรื่องการเงินและการกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิก เป็นต้น

5. กิจกรรมที่ดำเนินการโดยกลุ่ม สามารถช่วยชีวิตความเข้มแข็งของกลุ่มได้ระดับหนึ่ง โดยดูจากประเภทของกิจกรรม ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ เช่น การรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่าย การบริโภค การรวมกลุ่มกันเพื่อการระดมทุนของชุมชน ด้านสังคมวัฒนธรรม ประเพณี เช่น การจัดสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาสในชุมชนและคนทั่วไปในชุมชน การจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้าน ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรสาธารณะของชุมชน เช่น การทำกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่า อนุรักษ์แหล่งน้ำ เป็นต้น การวัดความเข้มแข็งของกลุ่ม โดยพิจารณาจากกิจกรรมประเภทต่างๆ เหล่านี้ จะต้องวิเคราะห์กิจกรรมบนพื้นฐานความคิดว่า ยังกลุ่มมีกิจกรรมที่หลากหลายประเภท หรือ ทำกิจกรรมเดี่ยวแต่ครอบคลุมหลายมิติ เช่น การอนุรักษ์การทอผ้าพื้นเมืองย้อมสีธรรมชาติ ซึ่งเป็นทั้งกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมๆ กันยิ่งแสดงถึงการที่กลุ่มสามารถเชื่อมโยงกิจกรรมหลายมิติเข้าด้วยกัน ซึ่งสะท้อนถึงระบบความคิดของกลุ่มในการมองปัญหาและแก้ไขปัญหาอย่างเป็นองค์รวม

6. กองทุนของกลุ่ม ความสามารถในการระดมทุนภายในของคนในชุมชน นับเป็นเครื่องสะท้อนถึงศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มได้เป็นอย่างดี ในประเด็นนี้ตัวชี้วัดได้แก่ ขนาดของกองทุนที่ระดมจากสมาชิก ประเภทของกองทุน ความสม่ำเสมอในการออมเข้ากองทุนของสมาชิก อัตราการเติบโตของกองทุน ประเภทกิจกรรมที่ใช้เงินหรือทรัพยากรจากกองทุนไปทำ เช่น สวัสดิการจากสมาชิก การให้กู้เพื่อลงทุนประกอบอาชีพ เป็นต้น

ขณะที่ สุภัทร ขจรมาศบุษย์ (2540, หน้า 27) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำให้องค์กรประชาชนมีความเข้มแข็งนั้น มีดังนี้

1. ต้องสนับสนุนให้สมาชิกองค์กรมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการตัดสินใจและการที่จะให้สมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมนั้น จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนให้เข้าใจ ได้เรียนรู้ ได้รับการฝึกอบรมหรือให้ข้อมูลข่าวสารที่ต่อเนื่องและสม่ำเสมอ นอกจากนี้ที่สำคัญต้องทำให้สมาชิกได้มองเห็นประโยชน์และการอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้สมาชิก

2. มีการสรรหาและสร้างผู้นำที่ดีให้แก่องค์กร

3. องค์การมีกิจกรรมต่อเนื่องตลอดเวลา
4. องค์การมีเงินทุนหรือแหล่งเงินทุน ให้การสนับสนุน
5. องค์การมีอิสระในการดำเนินงานและตัดสินใจ

นอกจากเงื่อนไขดังกล่าวแล้ว การได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกทั้ง ภาคราชการ เอกชนและคนในชุมชน ถือว่ามีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเงื่อนไขอื่นๆ ซึ่ง จากอบสัน (อ้างใน วันทนีย์ วาสิกะสินและคณะ, 2541, หน้า 103) ได้จำแนกการสนับสนุนเป็น 3 ประเภท คือ

1. การสนับสนุนทางด้านอารมณ์ (emotional support) เป็นพฤติกรรมที่ทำให้บุคคล เกิดความสบายใจ เชื่อว่าได้รับความรัก ทรนถ่ยกย่อง เคารพนับถือ รวมทั้งได้รับการเอาใจใส่และให้ ความมั่นใจ
2. การสนับสนุนทางด้านสติปัญญา (cognitive support) หมายถึง การให้ข้อมูล ข่าวสาร คำแนะนำ ที่จะช่วยให้บุคคลได้เกิดความเข้าใจในสิ่งต่างๆ จนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ ในการปรับตนต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิตได้
3. การสนับสนุนทางด้านสิ่งของ (materials support) หมายถึง การช่วยเหลือด้วย สิ่งของและบริการที่จะช่วยแก้ปัญหาให้แก่กลุ่มหรือองค์กรนั้นๆ ได้

แนวคิดความเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุ

จากองค์ประกอบขององค์กรชาวบ้านและชุมชนที่เข้มแข็งที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นนั้น จะเป็นเงื่อนไขหรือองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านหรือชุมชน ในส่วน ขององค์ประกอบที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุโดยตรงนั้น บรรลุ สิริพานิชและคณะ (2539, หน้า 96-111) ได้ให้ข้อคิดต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุประสบผลสำเร็จ นั้น จะต้องมึประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ชุมชนที่จะจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ

ชุมชนทุกชุมชนสามารถที่จะจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุได้ ขึ้นอยู่กับความพร้อมของ ชุมชนเป็นสำคัญและชุมชนต้องเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มผู้สูงอายุ ประกอบกับการมีผู้นำ ชุมชนและผู้นำกลุ่มที่เข้มแข็ง

2. การริเริ่มจัดตั้งครั้งแรก

การริเริ่มครั้งแรก ต้องพยายามให้เกิดจากความต้องการของผู้สูงอายุเองและให้เป็น ไปตามธรรมชาติของกลุ่มที่มีอยู่แล้วในชุมชนหรือหมู่บ้านให้มากที่สุด

3. ปัจจัยความสำเร็จของชมรมผู้สูงอายุ อยู่ที่

- 3.1 ชมรมนั้นสนองความต้องการของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ในชุมชน
- 3.2 ความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรมของชมรม
- 3.3 ความสามารถในการพึ่งตนเองของชมรม
- 3.4 อุคมการณ์พื้นฐาน ของการจัดตั้งชมรม
- 3.5 การยอมรับของชุมชน และสังคม

4. แนวทางสำคัญที่ทำให้ชมรมผู้สูงอายุดำเนินการประสบผลสำเร็จ

4.1 ชมรมผู้สูงอายุต้องพยายามเน้นเนื้อหา ไม่ควรเน้นรูปแบบเกินไปควรมีความยืดหยุ่นสูง

4.2 สมาชิกในชมรมควรมีความหลากหลายช่วงอายุ ตั้งแต่ยังไม่ถึง 60 ปี ไปจนถึง 80 ปี โดยให้กลุ่มอายุที่เข้มแข็ง (young generation) มีจำนวนพอสมควร เพื่อเป็นกำลังวังเต้นประสานงาน โดยควรมีสักส่วนช่วงอายุที่เหมาะสมดังนี้

- 4.2.1 อายุ 50-59 ปี มีสัดส่วน ร้อยละ 15
- 4.2.2 อายุ 60-69 ปี มีสัดส่วน ร้อยละ 65
- 4.2.3 อายุ 70-80 ปี มีสัดส่วน ร้อยละ 15
- 4.2.4 อายุ มากกว่า 80 ปี มีสัดส่วน ร้อยละ 5

4.3 หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนต้องให้การสนับสนุน

4.4 การจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุ จะต้องให้กลุ่มคนวัยอื่น โดยเฉพาะลูกหลานของผู้สูงอายุเข้าใจในอุดมการณ์ วัตถุประสงค์ของชมรมผู้สูงอายุ และเห็นความสำคัญว่าชมรมผู้สูงอายุ จะช่วยลดปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับผู้สูงอายุลงได้มาก

5. โครงสร้างชมรมผู้สูงอายุ

5.1 สถานที่ตั้งของชมรม ขึ้นอยู่กับความพร้อมและความต้องการของกลุ่มว่าควรอยู่ที่ใด อาจ เป็นวัด บ้าน สาธารณสถาน ก็ได้ สำคัญอยู่ที่ทำให้เกิดความสะดวกแก่สมาชิกและมีบริเวณที่เหมาะสม

5.2 สมาชิกไม่ควรจำกัดหรือเน้นคุณสมบัติ แต่ควรเน้นความต้องการของกลุ่ม เข้าใจเจตนารมณ์และวัตถุประสงค์ร่วมกัน แต่ถ้าสมาชิกในชมรมมีสถานภาพคล้ายคลึงกัน เช่น สถานภาพทางด้านความรู้ สถานภาพทางเศรษฐกิจ (การเงิน) จะทำให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ง่ายขึ้น

5.3 ระเบียบข้อบังคับของชมรม ควรมีให้น้อยและไม่เคร่งครัด ที่มีความสำคัญต้องมีแน่นอน ได้แก่ ระเบียบการบริหารจัดการด้านการเงินของชมรมและควรทำให้โปร่งใส ระเบียบข้อ

บังคับของชมรมควรจะต้องถึง วัตถุประสงค์ สมาชิก กรรมการ การเงินและการจัดกิจกรรมของชมรม

5.4 การดำเนินกิจกรรมของชมรม ควรดำเนินการในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป พัฒนาชมรมโดยวิธีเรียนรู้ไป แก้ไขไป (learning by doing) โดยให้มีกิจกรรมสนองความต้องการที่ต่อเนื่องและมีการบริหารจัดการที่ดี ที่สามารถพึ่งตนเองได้

6. กิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ

ควรจัดกิจกรรมตามความต้องการของผู้สูงอายุ โดยเปิดโอกาสให้สมาชิกชมรมได้มีส่วนร่วมในการวางแผน ดำเนินการและร่วมประเมินกิจกรรม

7. การประเมินผลชมรม

7.1 ชมรมควรมีการประชุมใหญ่ปีละ 1 ครั้ง เพื่อแสดงผลงานให้สมาชิกได้รับทราบในรอบปี

7.2 ชมรมผู้สูงอายุควรอยู่ในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย เพื่อที่จะได้เรียนรู้จากชมรมอื่น ซึ่งสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย มีระเบียบให้ชมรมส่งรายงานการดำเนินงานในรอบปี

นอกจากนี้ในด้านอุปสรรค หรือสาเหตุสำคัญที่ทำให้การดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุไม่ประสบผลสำเร็จนั้น กองส่งเสริมสุขภาพ สำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร (อ้างในอัญชลีพรประสาทผล, 2543, หน้า 31-32) ได้สรุปไว้ดังนี้

1. ด้านกรรมการ

1.1 ขาดความกระตือรือร้นในการดำเนินงาน ซึ่งสาเหตุจากสุขภาพไม่ดีหรือไม่มีเวลาพอ

1.2 ขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

1.3 ขาดความสามัคคีในหมู่กรรมการด้วยกัน

1.4 ขาดสมาชิกสมทบ (อายุน้อยกว่า 60 ปี) เข้าร่วมกิจกรรม

1.5 ขาดความเข้าใจในอุดมการณ์ที่แท้จริงของชมรมผู้สูงอายุ

1.6 ขาดการประสานงานที่ดีกับหน่วยงานและองค์กรอื่นๆ

1.7 ขาดความไว้วางใจหรือมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม

2. ด้านกิจกรรม

2.1 ไม่มีการจัดกิจกรรมเป็นประจำ

2.2 การจัดกิจกรรมไม่เป็นที่สนใจต่อความต้องการและความพร้อมของสมาชิก

2.3 มีการเก็บเงินค่าเข้าร่วมกิจกรรมหรือขอรับบริจาคจากสมาชิกมากเกินไป

- 2.4 เลือกเวลาและสถานที่จัดกิจกรรมไม่เหมาะสม
- 2.5 กิจกรรมที่จัดมีลักษณะการบังคับมากเกินไป
3. ด้านสมาชิก
 - 3.1 สมาชิกส่วนใหญ่ไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมประจำได้
 - 3.2 สมาชิกแตกความสามัคคี ขาดผู้ประสานงาน
 - 3.3 สมาชิกไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของชมรม
 - 3.4 สมาชิกไม่ได้รับข่าวสารจากชมรม อย่างสม่ำเสมอ
4. ด้านสถานที่ตั้งชมรม
 - 4.1 ไม่มีที่ตั้งสำนักงานที่สมาชิกสามารถติดต่อได้สะดวก
 - 4.2 สถานที่ไม่เหมาะสมในการจัดกิจกรรมและให้บริการต่างๆ
 - 4.3 สถานที่ไม่สะดวกสำหรับสมาชิกเดินทางมาร่วมกิจกรรม
5. ด้านอื่นๆ
 - 5.1 ขาดทุนทรัพย์ในการดำเนินกิจกรรม
 - 5.2 ขาดแคลนอุปกรณ์ในการดำเนินงาน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้ทบทวนงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุและงานวิจัยที่เกี่ยวกับความเข้มแข็งของกลุ่มต่างๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้

สมศรี กันธมาลา (2529, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการส่งเสริมบทบาทของผู้เกษียณอายุให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม ผลการศึกษาพบว่า ผู้ที่เกษียณอายุส่วนใหญ่มีสุขภาพร่างกายแข็งแรงและมีความสนใจที่จะร่วมกิจกรรมต่างๆ เพื่อสังคม โดยไม่หวังผลตอบแทน รู้สึกว่าตนเองยังเป็นบุคคลที่มีคุณค่าในสังคม ผู้ศึกษาได้เสนอแนะให้มีการรวมกลุ่มผู้สูงอายุเหล่านี้ เพื่อให้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกลุ่ม เป็นการส่งเสริมคุณค่าของผู้สูงอายุและถ่ายทอดจริยธรรม ตลอดจนความรู้ต่างๆ ไปยังกลุ่มบุคคลอื่นๆ ส่วนเกริกศักดิ์ และสุรีย์ บุญญานุพงษ์ (2535, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องศักยภาพของผู้สูงอายุในการทำงานเพื่อสังคม กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่ จำนวน 140 คน ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของผู้สูงอายุในครัวเรือนส่วนใหญ่จะทำหน้าที่ช่วยเหลือบุตรหลานและคนในครอบครัวในด้านต่างๆ เช่น การดูแลทำความสะอาดบ้าน การให้คำปรึกษาในเรื่องต่างๆ ส่วนบทบาทของผู้สูงอายุในชุมชนส่วนหนึ่งจะมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมทางศาสนา การส่งเสริมอาชีพและการศึกษา นอกจากนี้วีราภรณ์

ศิริสว่าง, ชไมพร ทวิชศรีและชยันตร์ธร ปทุมานนท์ (2543, หน้า 71) ศึกษาเรื่องรูปแบบการดำรงชีวิต คุณภาพชีวิตและความต้องการของผู้สูงอายุในชนบท ทำการศึกษาแบบตัดขวางที่ตำบลคอนเป้า อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ในกลุ่มผู้สูงอายุ จำนวน 162 คน ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในบ้านของตนเอง มีความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิกในครอบครัวและได้รับการดูแลจากบุคคลในครอบครัวเป็นอย่างดี ส่วนใหญ่พึ่งพารายได้จากบุตรหลาน สามารถปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของตนเองได้ มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนา ส่วนในด้านคุณภาพชีวิตโดยทั่วไปอยู่ในระดับค่อนข้างดี โดยเฉพาะในด้านจิตใจ ส่วนความต้องการในผู้สูงอายุนั้น พบว่าผู้สูงอายุมีความต้องการความสุขสมบูรณ์ในชีวิต การยอมรับนับถือและควมมีคุณค่า ความต้องการทางด้านร่างกาย ความมั่นคงและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ส่วนสมประสงค์ พันธูประยูร (2538, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุของชาวชนบท ในพื้นที่อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลจากการสังเกตและการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการปฏิบัติตนของผู้สูงอายุที่มีชีวิตยืนยาวนั้นจะคั่นนอนตอนเช้า มีการขับถ่ายที่เป็นปกติ ออกกำลังกายสม่ำเสมอ ไปพบและขอรับคำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอย่างสม่ำเสมอและยังเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้สูงอายุทั้งหมดที่มีอายุยืนยาว เป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุในหมู่บ้านและเข้าร่วมกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ

ส่วนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับชมรมผู้สูงอายุนั้น ชะม้อย ชัยศรี (2540, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการแก้ไขปัญหสุขภาพของผู้สูงอายุโดยการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุบ้านวังทอง ตำบลหนองหญ้าปล้อง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการแก้ไขปัญหสุขภาพผู้สูงอายุ โดยการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งชมรมผู้สูงอายุตามแนวคิดของกลุ่มผู้สูงอายุพร้อมทั้งการมีส่วนร่วมของชุมชนและเจ้าหน้าที่ 4 กระทรวงหลักให้การสนับสนุน ผลการศึกษาพบว่า ชมรมผู้สูงอายุสามารถแก้ไขปัญหสุขภาพ ด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและเศรษฐกิจได้ โดยมีกิจกรรมที่ชมรมจัดขึ้นหลายประเภท เช่น กิจกรรมตรวจสุขภาพ การอบรมให้ความรู้เรื่องสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ การรวมกลุ่มเพื่อการออกกำลังกาย ทำกิจกรรมทางศาสนา ตลอดจนการร่วมบริจาคเงินเพื่อช่วยเหลือสมาชิกที่ยากจนและครอบครัวสมาชิกที่เสียชีวิต นอกจากนั้น แสง ขาวแก้ว (2543, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องการค้าเนินงานของชมรมผู้สูงอายุเพื่อการส่งเสริมสุขภาพในจังหวัดแพร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการค้าเนินงานและเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุเพื่อการส่งเสริมสุขภาพในจังหวัดแพร่ จำนวน 4 แห่ง ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุมีการกำหนดวัตถุประสงค์และการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมชัดเจนตามแนวทางของกระทรวงสาธารณสุข ที่เน้นด้านสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุเป็นหลัก ส่วนด้านสิ่งแวดล้อมทาง

สังคมนั้นพบว่าความร่วมมือกันเป็นชมรมของกลุ่มผู้สูงอายุนั้นมาจากพื้นฐานความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติซึ่งทำให้เกิดความร่วมมือร่วมใจในการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือระหว่างกัน ด้านความเข้มแข็งของชมรมนั้น พบว่าเกิดจากชมรมมีการกำหนดโครงสร้างการบริหารที่ชัดเจน มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและสมาชิกให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมเป็นอย่างดี มีเจ้าหน้าที่สาธารณสุขให้การสนับสนุน มีงบประมาณที่ค่อนข้างเพียงพอและมีเครือข่ายชมรม เงื่อนไขที่สำคัญอันส่งผลต่อการดำเนินงานในชมรมผู้สูงอายุ คือการสนับสนุนของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขโดยเฉพาะด้านการตรวจร่างกายและให้คำแนะนำในการจัดกิจกรรมที่เสริมสร้างสุขภาพ ประกอบกับประธานกรรมการชมรมได้รับความศรัทธาไว้วางใจจากสมาชิก มีความเสียสละ ตั้งใจทำงานและมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและการที่กิจกรรมสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกส่วนใหญ่ได้ ส่วนทรงศักดิ์ มีชัย (2544, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมในชมรมผู้สูงอายุบ้านป่าขาม อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในชมรมผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่า พื้นฐานการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในชมรมบ้านป่าขามนั้นส่วนใหญ่จะเข้าร่วมด้วยความสมัครใจและเต็มใจ สมาชิกมีความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกและในกิจกรรมของกลุ่มทุกครั้ง ส่วนรูปแบบในการดำเนินงานนั้น เน้นให้เกิดความอิสระและการมีส่วนร่วมของสมาชิกชมรม ส่วนเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญซึ่งมีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมในชมรมคือลักษณะของโครงการที่มีขั้นตอนในการบริหารจัดการและดำเนินกิจกรรมในชมรมอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน กิจกรรมสามารถตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุและมีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในหมู่บ้าน ประโยชน์ตอบแทนจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิก ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วม ส่วนปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมพบว่า สภาพพื้นที่ที่อยู่อาศัยของหมู่บ้านมีความคับแคบ บ้านเรือนจะอยู่ติดกันรวมกันอยู่เป็นกลุ่มก้อน ความสะดวกสบายต่อการติดต่อสื่อสาร ปัจจัยด้านเศรษฐกิจพบว่า ระดับทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่ดี นำมาสู่การทำให้ผู้สูงอายุเข้ามามีส่วนร่วมในชมรมมากขึ้นและที่สำคัญอีกด้านหนึ่งในการผลักดันให้ผู้สูงอายุเข้าร่วมในชมรมเป็นอย่างมากคือ ลูกหลานของผู้สูงอายุเอง

บรรลุ ศิริพานิช และคณะ (2539, หน้า102-119) ทำการศึกษาเรื่องชมรมผู้สูงอายุ : การศึกษารูปแบบและการดำเนินงานที่เหมาะสม ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยศึกษาจากชมรมผู้สูงอายุทั่วประเทศจำนวน 3,487 ชมรมและศึกษาเชิงคุณภาพอีก จำนวน 13 ชมรม ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชมรมประสบผลสำเร็จ คือตัวผู้สูงอายุที่เป็นสมาชิกในชมรม ต้องมีความเข้าใจในอุดมการณ์ของการจัดตั้งชมรมว่า “ ชมรมเป็นของตนเอง โดยตนเอง เพื่อตนเอง และสังคม ” โดยคุณลักษณะของสมาชิกที่มีผลต่อความสำเร็จคือ อายุของสมาชิกถ้าชมรมใดมีสมาชิกอายุมากเป็นส่วนใหญ่ จะทำให้ขาดคนดำเนินการที่เข้มแข็ง นอกจากนี้ ยังมีสถานภาพทาง

ความรู้และสถานภาพทางเศรษฐกิจ ถ้าชมรมใดสมาชิกมีสถานภาพทางความรู้และสถานภาพทางการเงินมีความใกล้เคียงกันจะทำให้การบริหารชมรมดำเนินการไปด้วยดีและการมีจำนวนสมาชิกที่เหมาะสมในแต่ละชมรม ทำให้เกิดการดำเนินกิจกรรมของชมรมเป็นไปอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังพบว่าปัญหาการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุส่วนใหญ่ คือปัญหาการขาดเงินทุน คณะกรรมการไม่เข้มแข็งและความไม่สะดวกในการเดินทางเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิก กองส่งเสริมสุขภาพ สำนักอนามัย กรุงเทพมหานคร (อ้างในอัญชติ พรประสาทผล, 2543, หน้า34) ศึกษาเรื่องการสนับสนุนการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุของสำนักอนามัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการทราบถึงการดำเนินงานและปัญหาอุปสรรคต่างๆในการดำเนินงานของชมรมผู้สูงอายุ ผลการศึกษาพบว่าการดำเนินงานชมรมในส่วนของกิจกรรมเป็นไปตามวัตถุประสงค์ โดยมีกิจกรรมที่เสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ แต่ยังไม่สามารถดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ยังพบว่าปัญหาอุปสรรคที่ทำให้การดำเนินงานชมรมผู้สูงอายุไม่ราบรื่นคือ สถานที่ เงินทุน บุคลากรและวัสดุอุปกรณ์

ส่วนการศึกษาเกี่ยวกับความเข้มแข็งของกลุ่มต่างๆ นั้น จารุภรณ์ เกษะทัต (อ้างในแสวง ขาวแก้ว, 2543, หน้า 39-40) ศึกษาถึงปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จและความล้มเหลวในการดำเนินงานของกลุ่มที่ช่วยเหลือตนเองในระดับท้องถิ่น พบว่าปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จเกิดจาก 1) การมีผู้นำที่มีความคิดสร้างสรรค์ 2) การนำพระหรือวัดเข้ามามีบทบาทช่วยส่งเสริมในการดำเนินงานของกลุ่ม 3) การใช้หลักศาสนาในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย เช่น ใช้หลักความเท่าเทียมกันในการดำเนินงาน ส่วนปัจจัยที่นำไปสู่ความล้มเหลวในการดำเนินงานของกลุ่มเกิดจาก 1) ขาดการควบคุม ดูแล หรือกำกับจากเบื้องบน ทั้งนี้เนื่องจากโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของไทยนั้น เป็นความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่ ผู้เฒ่า หรือระบบอุปถัมภ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมชนบท ซึ่งประชาชนคิดว่าเป็นผู้น้อยหรือสมาชิก ไปควบคุมการทำงานของผู้ใหญ่ ประธานหรือกรรมการ ที่มีความรู้ ความสามารถ ตลอดจนประสบการณ์ที่มากกว่าตน 2) ปัญหาเรื่องผู้นำไม่รับฟังความคิดเห็นของสมาชิก 3) ปัญหาความไม่โปร่งใสในการดำเนินงาน 4) ปัญหาการมีส่วนร่วมของสมาชิก ซึ่งมีความสำคัญยิ่งต่อการดำเนินงานโดยเฉพาะในระยะเริ่มแรก หากขาดการสนับสนุน ความร่วมมือจากสมาชิกแล้ว กลุ่มมักจะประสบความล้มเหลว ส่วนอนิชา วิบุลากร (2544, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการมูลฝอยภายใต้แนวคิดประชาสังคม: กรณีศึกษาชุมชนกำแพงเมือง เทศบาลนครลำปาง จังหวัดลำปาง โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ประกอบของความเป็นประชาสังคมและปัจจัยที่ทำให้เกิดความเป็นประชาสังคมในการจัดการมูลฝอยของชุมชน ผลการศึกษาพบว่าองค์ประกอบของความเป็น

ประชาสังคมได้แก่ ความเป็นชุมชนที่ผู้คนได้แสดงความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นพวกเดียวกัน ความเอื้ออาทรต่อกัน ความสนใจ เห็นผลประโยชน์ของชุมชนร่วมกัน จิตสำนึกสาธารณะ จึงเกิดเป็นกิจกรรมการจัดการมูลฝอยที่มีความต่อเนื่อง ตลอดจนมีเครือข่ายความร่วมมือและการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ส่วนปัจจัยที่ทำให้เกิดความเป็นประชาคมในการจัดการมูลฝอยของชุมชนขึ้นนั้น คือ ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนทางวัฒนธรรม รวมถึงความร่วมมือจากเทศบาลนครลำปาง โครงการความช่วยเหลือจากสำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ที่ร่วมกันสนับสนุนในด้านงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ที่จำเป็นต่างๆ การยกเว้นค่าธรรมเนียมในการจัดเก็บมูลฝอย ตลอดจนการให้การอบรมด้านความรู้และพัฒนาทักษะของชุมชนในการจัดการมูลฝอย ล้วนเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาตนเองไปสู่ความเข้มแข็งในการจัดการมูลฝอยได้

สำนักงานคณะกรรมการการสาธารณสุขมูลฐาน (2543, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องความเข้มแข็งของชุมชนและประชาสังคมสุขภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในลักษณะประชาคมสุขภาพ วิเคราะห์ปัจจัยและกระบวนการที่มีผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) ในพื้นที่ 9 จังหวัดที่มีความพร้อมและสมัครใจเข้าร่วมโครงการคือ ลำปาง พิชัยโลก ยโสธร มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ฉะเชิงเทรา จันทบุรี นครศรีธรรมราช และยะลา ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนคือ บริบททางสังคม วัฒนธรรม ได้แก่การรวมกลุ่มจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรม ประเพณี ก่อให้เกิดเวทีสาธารณะในการร่วมคิด ร่วมจัดกิจกรรม เพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน ลักษณะและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน โดยมีความสัมพันธ์กันในเชิงเครือญาติ มีแนวคิดในการพึ่งตนเอง การให้ความร่วมมือต่อส่วนรวม และการมีสภาพแวดล้อมของชุมชนที่มีแหล่งทรัพยากรที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตได้อย่างสงบสุข ปัจจัยภายนอกชุมชนได้แก่ลักษณะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และแนวคิดในการพัฒนา มีจิตสำนึกสาธารณะและเสียสละเพื่อส่วนรวม การมีส่วนร่วมของประชาชนในการวางแผน กำหนดทิศทางในการพัฒนา และการมีระบบการสื่อสารที่ดี ทำให้เกิดการเรียนรู้เท่าเทียมกัน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ในด้านปัจจัยภายนอกชุมชนพบว่า การสนับสนุนจากภาครัฐและการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานอื่นๆ ทั้งด้านวิชาการและงบประมาณ เป็นปัจจัยที่นำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง

มันทนา สามารถและคณะ (2543, บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่องปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของประชาคมตำบล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาความเป็นประชาคมตำบลเพื่อนำไปสู่การพัฒนาความเป็นประชาคมตำบล โดยศึกษาพื้นที่ 14 ตำบลใน 4 ภูมิภาค ผลการศึกษาพบว่าจำนวนและบทบาทของผู้นำไม่เป็นทางการมีความสำคัญที่แสดงถึงความ

สามารถของชุมชนในการจัดการตนเองและความสามารถในการพัฒนากิจกรรมที่หลากหลายเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน ในด้านปัจจัยที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนนั้นพบว่า ปัจจัยด้านทุนวัฒนธรรม ผู้นำสาธารณะ ความต้องการแก้ปัญหาชุมชนเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง การมีผู้นำและภาวะผู้นำที่เข้มแข็งและหลากหลาย การมีส่วนร่วมของชุมชน ล้วนเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของประชาคม นอกจากนี้ยังพบว่าการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึง เป็นปัจจัยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อย่างไรก็ตาม ปัจจัยภายนอกได้แก่ความช่วยเหลือจากภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาคเอกชนมีส่วนสนับสนุนและช่วยให้เกิดการลงตัวของจัดการจัดสรรทรัพยากรในชุมชนมากยิ่งขึ้น

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้ศึกษาได้สรุปประเด็นสำคัญและนำมาเป็นกรอบในการกำหนดลักษณะความเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุคือ ชมรมผู้สูงอายุที่มีสมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ชมรมมีการจัดกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง กิจกรรมที่จัดขึ้นสามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกและชมรมสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีองค์ประกอบที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งของชมรมได้แก่ ลักษณะสภาพของชมรม ลักษณะสมาชิกและการบริหารจัดการของชมรม